

Fylkesmannen i Hedmark

Utviklingen i Hedmarksjordbruket 2000-2008

Faktagrunnlaget er
utarbeidet i samarbeid
med:

HEDMARK BONDELAG

INNOVASJON
NORGE

FYLKESMANNEN I HEDMARK

Landbruksavdelingen

Parkgt. 36 - 2317 Hamar

Telefon 62 55 10 00 – Telefaks 62 55 12 01

Rapport

Tittel: Utviklingen i Hedmarksjordbruket 2000- 2008	Rapport nr.: 2/09
	Dato: 15.12.2009

Forfattere: Margrete Nøkleby, Hilde Smedstad	Antall sider: 55
Prosjektansvarlig: Fylkesmannen i Hedmark	ISSN-nr: ISSN 0802-7013
Finansiering: Fylkesmannen i Hedmark	ISBN-nr: ISBN 978-82-92424-33-9

Sammendrag:

Rapporten viser utviklinga for jordbruket i Hedmark. Den tar for seg landbrukets økonomiske betydning, kjønnsforskjeller, utvikling i driftsenheter, dyretall og planteproduksjonen.

Rapporten viser bla at strukturrasjonaliseringa går raskere i Hedmark enn i noe annet fylke vi har sammenlignet oss med. Husdyrholdet i Hedmark står for 75 % av verdiskaping og sysselsetting i jordbruket. Grovforarealet i Hedmark utgjør 6 % av landets grovforareal. De viktigste planteproduksjonene er korn, gras og poteter. En liten del av arealet brukes til grønnsaker og bærproduksjon, men utgjør 9 % av landets grønnsaksproduksjon og 6 % av landets frukt- og bærproduksjon. Hedmark har 37 % av landets potetproduksjon og 18 % av landets kornproduksjon målt i antall daa.

Hedmark er på mange måter et Norge i miniatyr, med store forskjeller mellom de fire regionene: Nord-Østerdal, Sør-Østerdal, Hedmarken og Glåmdalen. Det er derfor gjort egne analyser og beskrivelser for de ulike regionene. Tildelingen av Bygdeutviklingsmidlene er beskrevet i siste kapittel.

Rapporten er korrigert 25. mars 2010.

4 emneord:

Jordbruk, driftsenheter, dyretall, planteproduksjon, Nord-Østerdal, Sør-Østerdal, Hedmarken, Glåmdalen, generasjonsskifte, økologisk, forurensning, Bygdeutviklingsmidler, BU-midler, tilskudd, utvikling i jordbruket.

Referanse:

Nøkleby, M. og Smedstad, H, 2009: Utviklingen i Hedmarksjordbruket 2000- 2008

Innholdsfortegnelse

1	UTVIKLINGEN I JORDBRUKET I NORGE	4
2	LANDBRUKETS BETYDNING I HEDMARK	5
3	GENERASJONSSKIFTE, ODEL OG KJØNNSFORSKJELLER	8
4	ANTALL DRIFTSENHETER OG DYRKET MARK	9
5	UTVIKLING I DYRETALL	11
5.1	KRAFTFORKREVENDE PRODUKSJONER.....	11
5.2	GROVFORKREVENDE PRODUKSJONER	12
5.3	UTVIKLINGEN I SAUENÆRINGA I HEDMARK I PERIODEN 1969-2008	15
6	PLANTEPRODUKSJON	23
6.1	GROVFOR.....	24
6.2	KORN.....	24
6.3	POTET- OG GRØNTPRODUKSJON	27
6.4	FRUKT OG BÆR	28
6.5	PLANTEPRODUKSJON I HEDMARK OG NOEN UTVALGTE FYLKER	28
7	ØKOLOGISK LANDBRUK	31
7.1	UTVIKLING AV ØKOLOGISK AREAL I HEDMARK	32
7.2	ØKOLOGISK PLANTEPRODUKSJON I HEDMARK	32
7.3	ØKOLOGISK HUSDYRHOLD I HEDMARK	33
7.4	HEDMARKS ANDEL AV NORGES ØKOLOGISKE PRODUKSJON	33
7.5	UTVIKLING I ØKOLOGISK PRODUKSJON I HEDMARK	34
8	REGIONER I HEDMARK	36
8.1	HEDMARKEN	37
8.2	GLÅMDALEN.....	38
8.3	SØR-ØSTERDAL	39
8.4	NORD-ØSTERDAL	40
8.5	UTVIKLING I UTVALGTE PRODUKSJONER I REGIONENE	42
9	FORURENSNING	46
9.1	KLIMAUTFORDRINGENE.....	46
9.2	FOSFORUTSLIPP	48
10	ØKONOMISKE STØTTEORDNINGER	49
10.1	MIDLER SOM FORVALTES AV FYLKESMANNENS LANDBRUKSAVDELING	49
10.2	STRATEGI FOR LANDBRUKSRELATERT NÆRINGSUTVIKLING 2007-2009	49
10.3	TILDELINGER AV BU-MIDLER.....	50

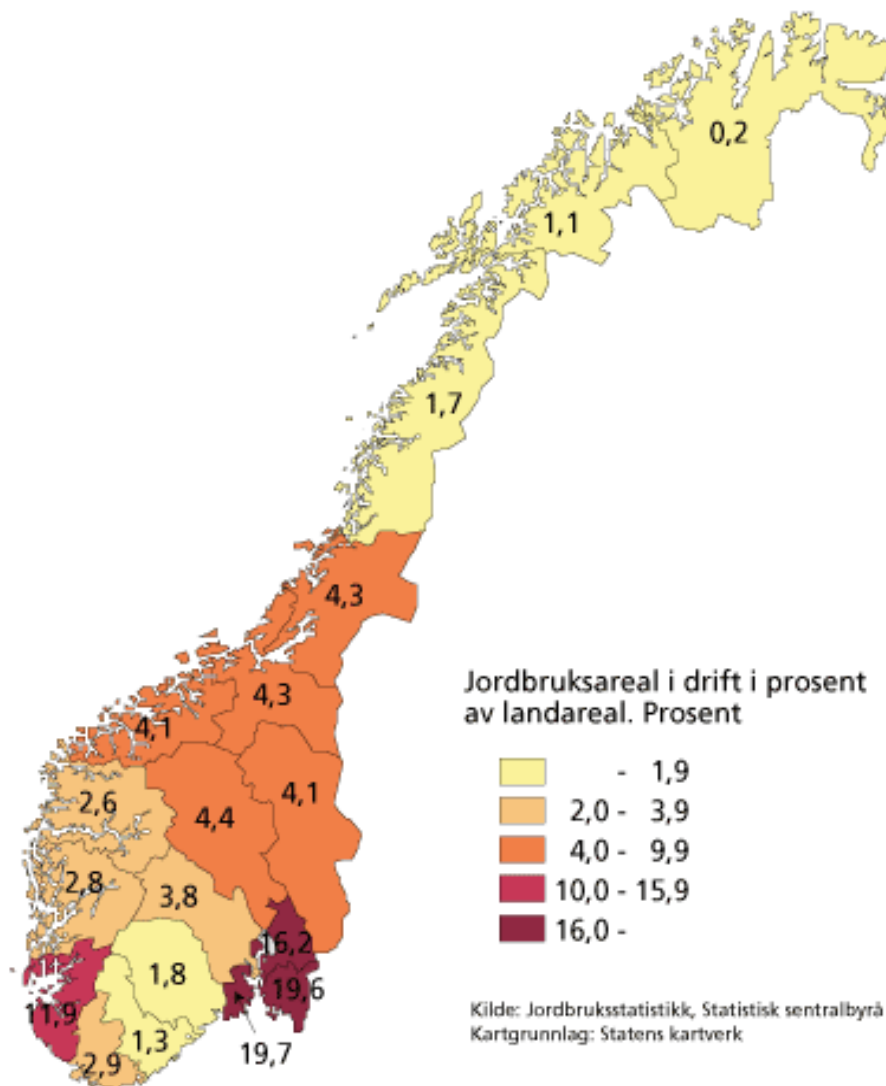
1 Utviklingen i jordbruket i Norge

I følge SSB har jordbruket de siste tiåra gjennomgått en rask utvikling mot færre og større jordbruksbedrifter. Denne utviklinga har skjedd uten at jordbruksarealet i drift er blitt mindre.

På de siste 25 åra har:

- tallet på jordbruksforetak som driver jorda selv, er redusert med 56 prosent
- årsverk utført i jordbruket blitt halvert
- tallet på jordbruksbedrifter med mjølkekyr blitt redusert med 60 prosent
- produksjonen av kjøtt økt med 55 prosent
- mjølkeproduksjonen gått ned med vel 19 prosent
- selvforsyningsgraden har holdt seg nesten uendret på ca 50 prosent
- gjennomsnittsarealet pr foretak økt med 140 prosent

Jordbruksareal i drift i prosent av landareal i alt, etter fylke. 2007

Figur 1 viser jordbruksareal i drift i hvert fylke. I Hedmark er 4,1 % av totalarealet dyrket.

2 Landbrukets betydning i Hedmark

Hedmark har et totalareal på 27,5 millioner dekar. Hedmark er et stort landbruksfylke med ca 1 mill daa dyrket mark. Dette tilsvarer 10 % av landets dyrkede areal, og Hedmark er det fylket med mest dyrket mark i drift.

1 av 20 hedmarkinger jobber i jordbruket, derfor har jordbruket stor betydning for verdiskaping, bosetting og sysselsetting. Fylket har ca 3800 jordbruksforetak, og ca 250 av disse driver økologisk. Driftsenhetene er større enn gjennomsnittet, og ca 40 % av jordbruksarealet er i dag leiejord. Det ble i 2008 utbetalt over 600 mill kr i produksjonstilskudd. Dette utgjør i snitt ca kr 158 000,-/ foretak.

Husdyrholdet i Hedmark står for 75 % av verdiskaping og sysselsetting i jordbruket. Grovforarealet utgjør 6 % av landets grovforareal. Hedmark har 37 % av landets potetproduksjon og 18 % av landets kornproduksjon målt i antall daa. De viktigste planteproduksjonene er korn, gras og poteter. En liten del av arealet brukes til grønnsak- og bærproduksjon, men utgjør 9 % av landets grønnsaksproduksjon og 6 % av landets frukt- og bær produksjon. Store områder i Hedmark har et godt jordsmonn som også gir gode avlinger.

Store næringsmiddelbedrifter som bla Nortura, Tine, SPIS, Synnøve Finden, Arne Børresen, Bama og Maarud er lokalisert i fylket. En av tre industriarbeidsplasser i Hedmark er landbruksbasert. I tillegg er det mange bedrifter som leverer varer og tjenester til landbruket som for eksempel snekkere, regnskapskontorer, maskin- og anleggsbransjen.

Hedmark Bondelag har i 2009 gjennomført en undersøkelse som viser at Hedmark er selvforsynt med alle landbruksprodukter vi har forutsetninger for å produsere. Det er omlag 190.000 personer i Hedmark. Jordbruket i fylket forsyner disse og flere til med matvarer. I mengde er korn den største produksjonen med over 220.000 tonn pr. år. Deretter følger poteter og melk. For en del produkter kan være vanskelig å få frem gode tall. Spesielt grønnsaker er en uensartet produktgruppe som det er vanskelig å sette tall på. (Kilde: Hedmark bondelag har hentet tallene fra ulike kilder som SSB, SLF, målpriser, budsjettnemda, oppgjørpriser og beregnet verdiskapingen.)

Nøkkeltall	2008	1 999
Antall innbyggere totalt	190 071	186 321
Antall sysselsatte i landbruket	4 300	4 667
Antall gårdsbruk i fylket	3 821	5 974
Antall dekar dyrket mark	1 058 370	1 086 255
Areal i daa pr. gårdsbruk	277	182

Tabell 1 viser oversikt over noen utvalgte nøkkeltall for 2008 og 1999.

Produsentpris	2008	1999
Melk	4,01	3,19
Korn	2,01	1,90
Storfe kjøtt	38,00	27,26
Lamm kjøtt	42,00	27,91
Svine kjøtt	15,65	19,81
Kylling og hvitt kjøtt	9,80	16,63
Poteter	2,20	2,08
Egg	10,45	10,90

Tabell 2 viser produsentpris for noen utvalgte produkter i 2008 og i 1999 (kr pr liter eller kg).

Årlig leveranse	2008	1999
Melk	96 088 500	98 700 000
Korn	222 572 800	230 300 000
Storfe kjøtt	5 589 600	5 799 000
Lamm kjøtt	1 308 100	1 280 000
Svine kjøtt	14 899 400	13 000 000
Kylling og hvitt kjøtt	14 298 500	7 002 000
Poteter	132 682 500	137 900 000
Egg	9 259 866	5 042 000

Tabell 3 viser årlig leveranse av ulike produkter i 2008 og 1999 (l eller kg).

Ant mennesker som forsynes av Hedmarks produksjon	2008	1999
Melk	320 295	329 000
Storfe kjøtt	291 125	302 031
Lamm kjøtt	229 491	224 561
Svine kjøtt	598 369	522 088
Kylling og hvitt kjøtt	1 059 148	518 667
Poteter	2 327 763	2 419 298
Egg	841 806	458 364

Tabell 4 viser antall mennesker som forsynes av landbruksproduksjonen i Hedmark/ år.

Selvforsyningsgrad	2008	1999
Melk	169	177
Storfekjøtt	153	162
Lammekjøtt	121	121
Svinekjøtt	315	280
Kylling og hvitt kjøtt	557	278
Poteter	1 225	1298
Egg	443	246

Tabell 5 viser Hedmarks selvforsyningsgrad (målt i %) av jordbruksprodukter. 100 % er lik totalforbruket i Hedmark. Det vil si at for melk med 169 %, produserer vi 96 % mer melk enn vi selv forbruker i fylket. (Kilde: Hedmark Bondelag, 2009).

Omsetningsverdien av produksjonen	2008	1999
Melk	385 314 885	377 823 600
Korn	447 371 328	525 084 000
Storfekjøtt	212 404 800	189 696 888
Lammekjøtt	54 940 200	42 869 760
Svinekjøtt	233 175 610	309 036 000
Kylling og hvitt kjøtt	140 125 300	139 731 912
Poteter	291 901 500	344 198 400
Grønnsaker, frukt og bær	40 225 000	59 664 000
Egg	96 765 600	65 949 360
Sum	1 902 224 223	2 054 053 920
Snittverdi pr. bruk	497 834	440 123
Verdi av jordbruket med	9 511 121 114	10 270 269 600

Tabell 6 viser omsetningsverdi(kr) i de ulike produksjoner. Tallene fra 1999 er justert etter konsumprisindeksen og er derfor sammenlignbare med verdiene i 2008. Tilskudd er ikke medregnet.

3 Generasjonsskifte, odel og kjønnsforskjeller

Det er fortsatt langt fra oppnådd full likestilling i jordbruket. Utvalget for likestilling og rekruttering i landbruket påpekte at primærlandbruket er mannsdominert og at jenter møter flere hindringer enn gutter når de skal gå inn i næringen. Innenfor det konvensjonelle landbruket er en av ti gårdbrukere kvinner mens det er det dobbelte innenfor økologisk landbruk. Denne trenden innenfor økologisk landbruk kan vi også se i andre europeiske land. Det blir ofte hevdet at menn og kvinner på grunn av ulike verdiorienteringer ønsker å drive landbruk på ulike måter (Bygdeforskning, 2006).

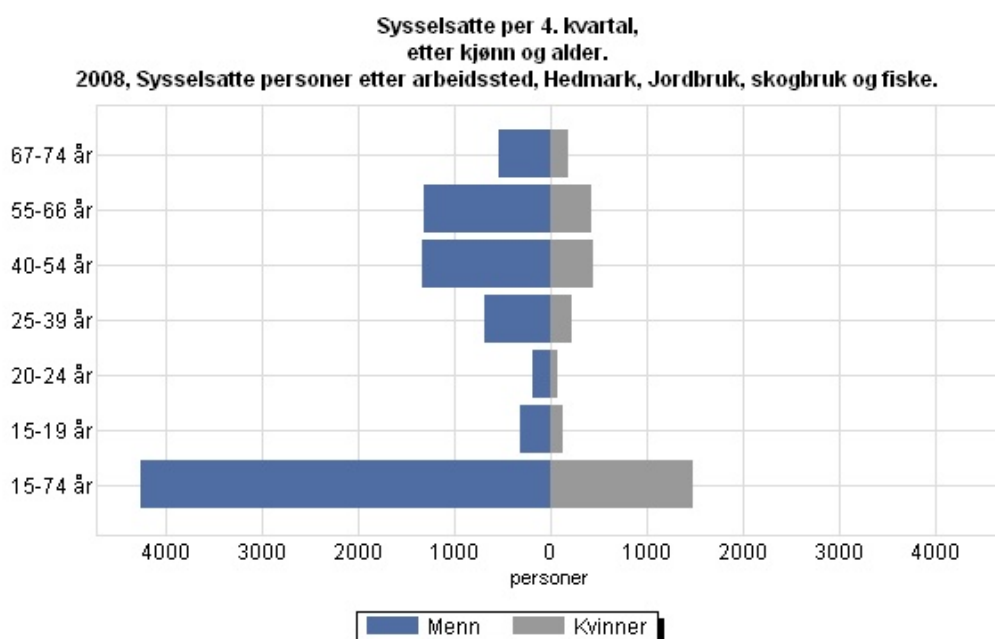
Det er gjort en del undersøkelser mhp generasjonsskifte i landbruket. Det viser seg at overdragelser innad i familien fortsatt er det vanligste og at det er stor forskjell på hvordan kvinner og menn forholder seg til det å ta over en gård.

I følge NILF (2000) kjøper 85 % av nærmeste familie. Motivasjonen er i følge Eldby (1996) forskjellig ut i fra kjønn:

- 42 % menn og 21 % kvinner oppgir dette som motivasjon
- Kvinner verdsetter tradisjon og boforhold høyere

I følge Bolstad, (1995) erverver kvinner og menn gården på ulike måter også. Kvinner med odel kjøper ofte gården sammen med mannen, mens menn med odel overtar gården alene.

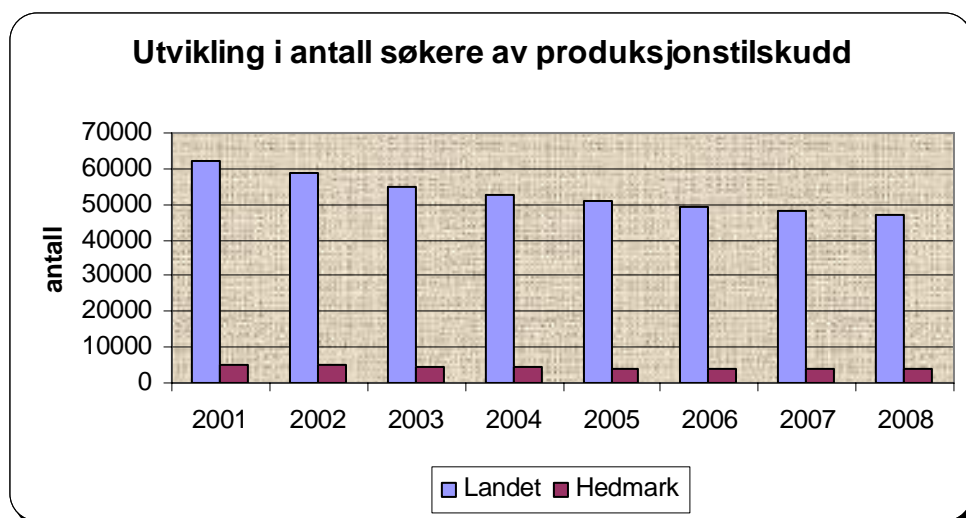
Det er flest menn som benytter seg av odelsretten sin og tar over gård. I perioden 1983-92 var det 17 % av de som tok over gård som var kvinner. I år 2000 hadde denne andelen økt til 25 %. Det viser seg at kvinner ikke bruker odelen i så stor grad der det er yngre aktive gutter i søskenflokket, og at melkeproduksjonsbruk i større grad tas over av menn. Kvinner tar i større grad over mindre bruk (Lutnæs 1998). Når det gjelder utdanning er det også ulik praksis. Flere menn tar formell landbruksutdanning, men der kvinnen har hovedansvaret/ begge driver sammen, har kvinnene ofte høyere landbruksutdanning.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 2 viser fordelingen mellom sysselsatte, etter kjønn og alder i primærnæringene i Hedmark.

4 Antall driftsenheter og dyrket mark

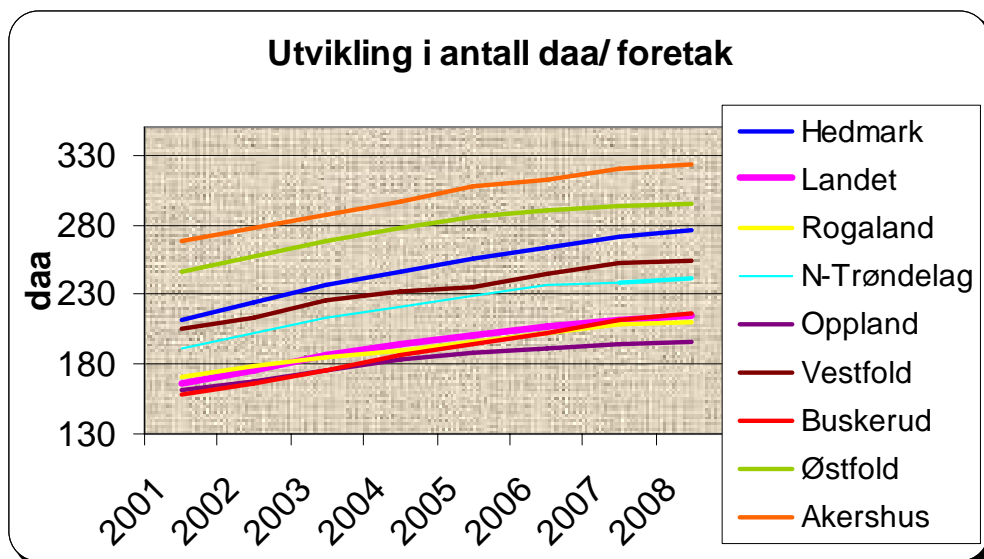

Figur 3 viser antall søkere av produksjonstilskudd i Hedmark og i Norge. (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

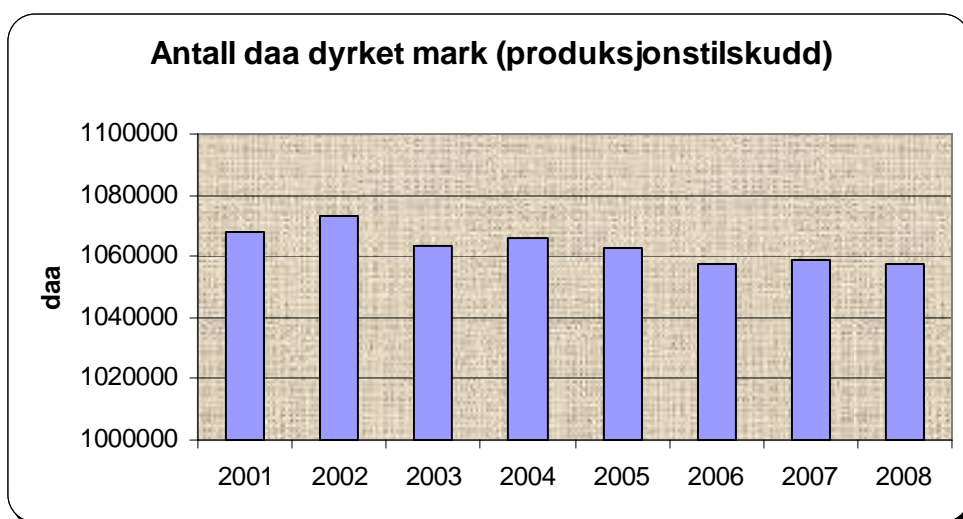

Figur 4 viser antall søkere av produksjonstilskudd i Hedmark i perioden 2001 til 2008 (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

Figur 3 og 4 viser at antall søkere av produksjonstilskudd er redusert med 14 993 søkere på landsbasis og 1207 søkere i Hedmark. Dette utgjør en reduksjon på 24% ibåde på landsbasis og i Hedmark.

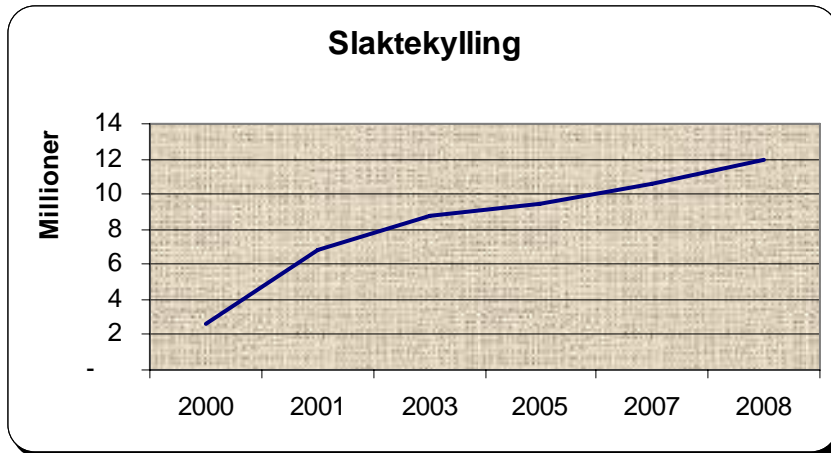
Figur 5 viser at driftsenhetene øker i størrelse. I Norge har dette flatet litt ut de siste årene, mens i Hedmark fortsetter utviklingen jevnt mot større enheter. I Hedmark er gjennomsnittlig driftsenhet 276 daa, mot 215 daa/ driftsenhet som et gjennomsnitt for landet. Hedmark er det fylket der driftsenhetene har økt mest i størrelse fra 2001-2008. I Hedmark har driftsenhetene blitt 64 daa større, mot 49 daa på landsbasis. Andre fylker med stor økning i gjennomsnittlig størrelse pr foretak er Buskerud som har økt med 58 daa, Akershus med 56 daa, Nord-Trøndelag med 50 daa og Østfold med 49 daa. (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

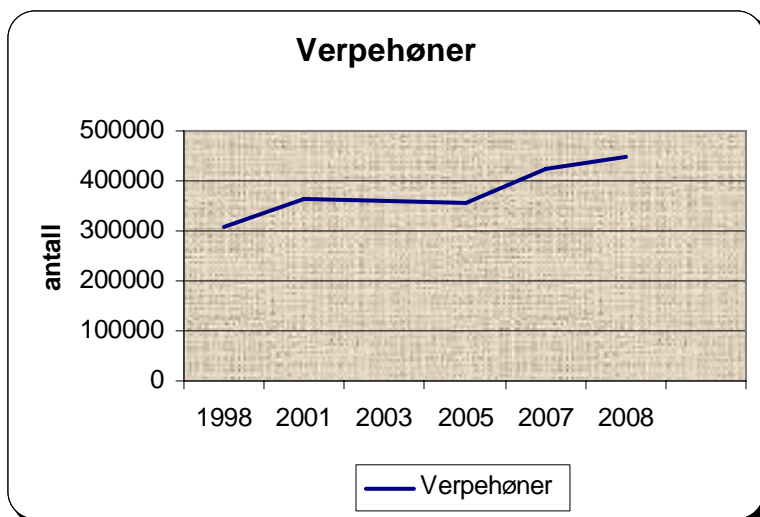
Figur 6 viser en nedgang i perioden 2001 til 2008 på 10.592 daa dyrket mark som er i aktiv drift i Hedmark (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

5 Utvikling i dyretall

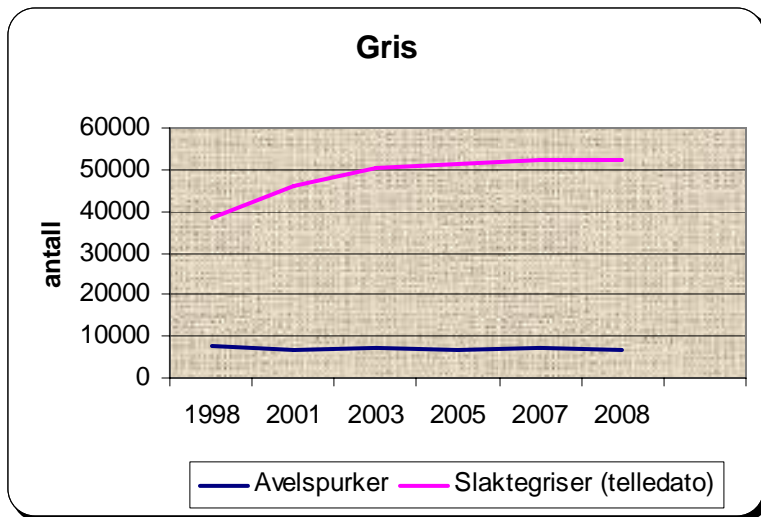
5.1 Kraftforkrevende produksjoner

Figur 7 viser at antall slaktekyllinger i Hedmark har økt betraktelig. De siste 10 år har antall produserte slaktekylling økt fra ca 2,5 mill slaktekyllinger til nesten 12 mill pr. år. (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

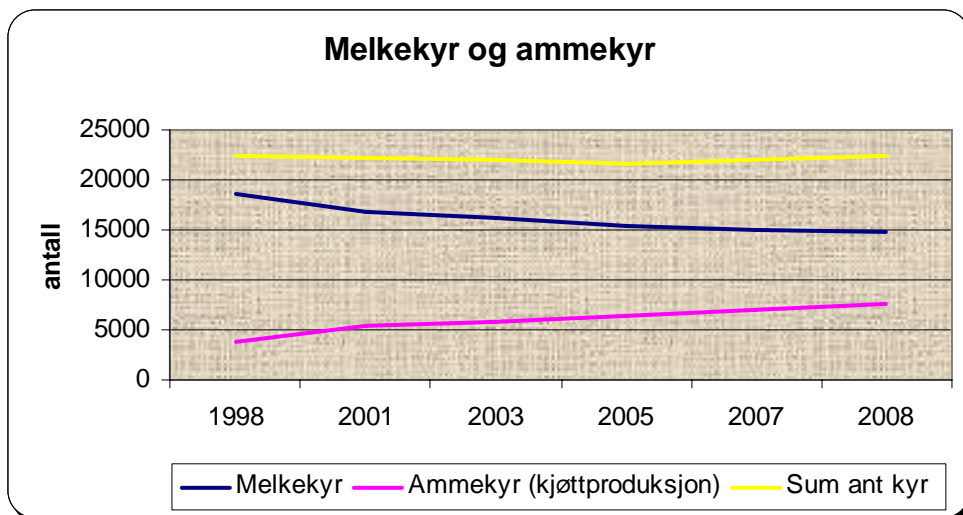

Figur 8 viser at antall verpehøner i Hedmark er økende. Siste 10 år har antall verpehøner økt fra 309 511 til 449 146 høner (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

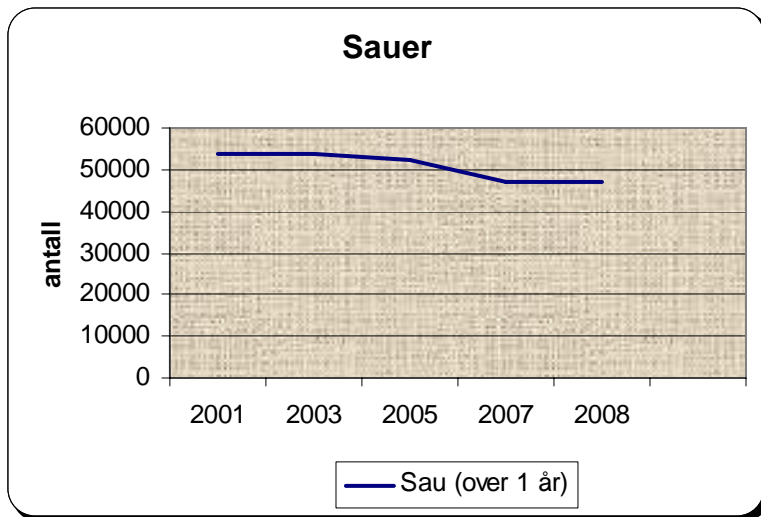

Figur 9 viser at antall slaktegris har økt frem mot 2003, og at antall avlspurker har vært relativt stabilt de siste 10 år (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

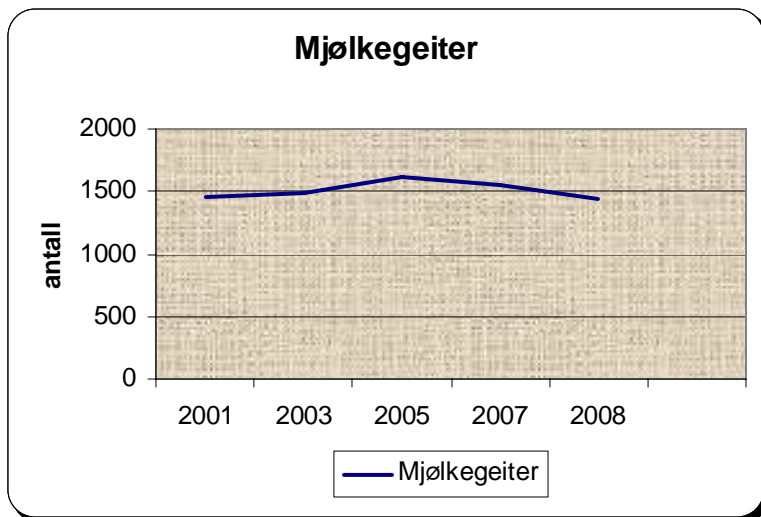
5.2 Grovforkrevende produksjoner

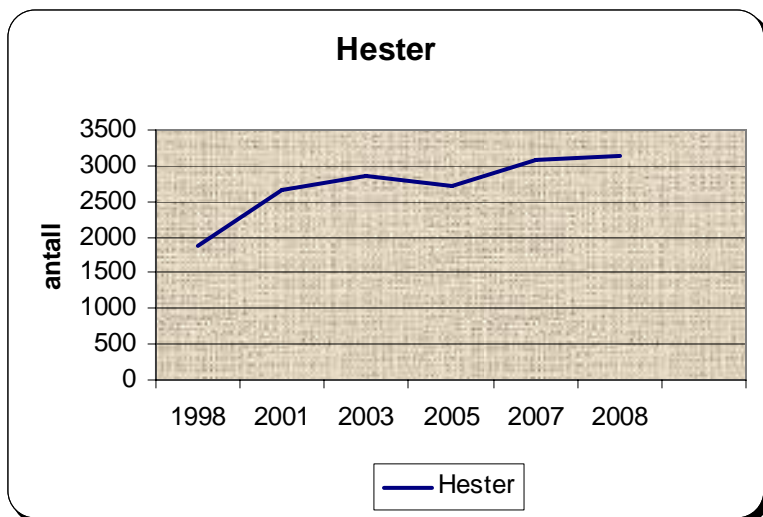
Figur 10 viser at antall kyr er relativt stabilt i Hedmark, men det blir færre melkekyr og flere ammekyr (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

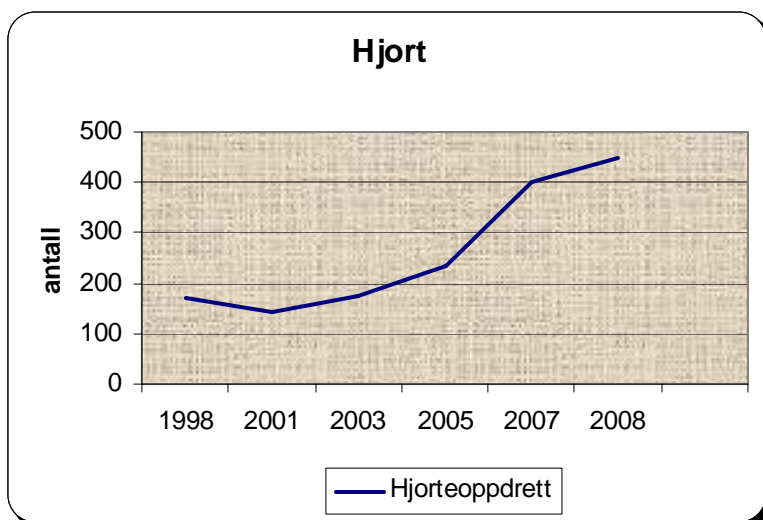
Figur 11 viser en reduksjon i antall sau over 1 år i Hedmark de siste årene (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

Figur 12 viser at antall geiter har vært relativt stabilt siden 2001 (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

Figur 13 viser at antall hester i Hedmark er økende. Dyretallet har økt med 67 % siste 10 år til 3146 hester (avlshester, unghester og andre hester) (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

Figur 14 viser at hjorteoppdrett er en vekstnæring i Hedmark og at dyretallet har økt fra 172 dyr til 450 dyr siste 10 år (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

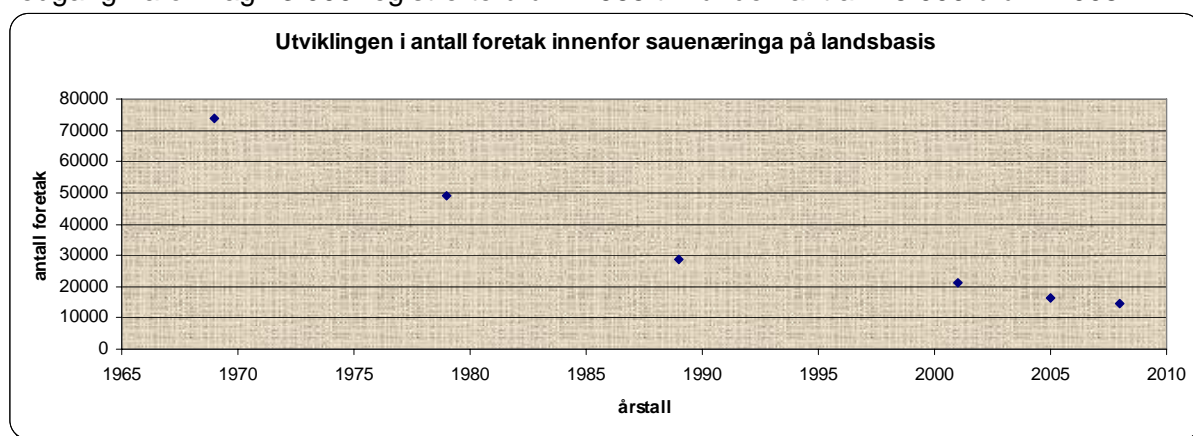
5.3 Utviklingen i sauenæringa i Hedmark i perioden 1969-2008

Fordi sau og rovdyr har vært et spesielt konfliktområde i Hedmark, er det tatt med en litt grundigere analyse om utviklinga i sauenæringa. Tallene i dette kapitlet er hentet fra Statens landbruksforvaltning, SSB, ordningen organisert beitebruk og rapporter utgitt av Fylkesmannen om forebyggende og konfliktdempende tiltak.

I tillegg til tall fra Hedmark er det for sammenligningens skyld sett på utviklingen på landsbasis og i Hordaland fylke. Hordaland representerer ett fylke som ikke har de samme problemene knyttet til tap av husdyr til rovvilt som det vi opplever i Hedmark.

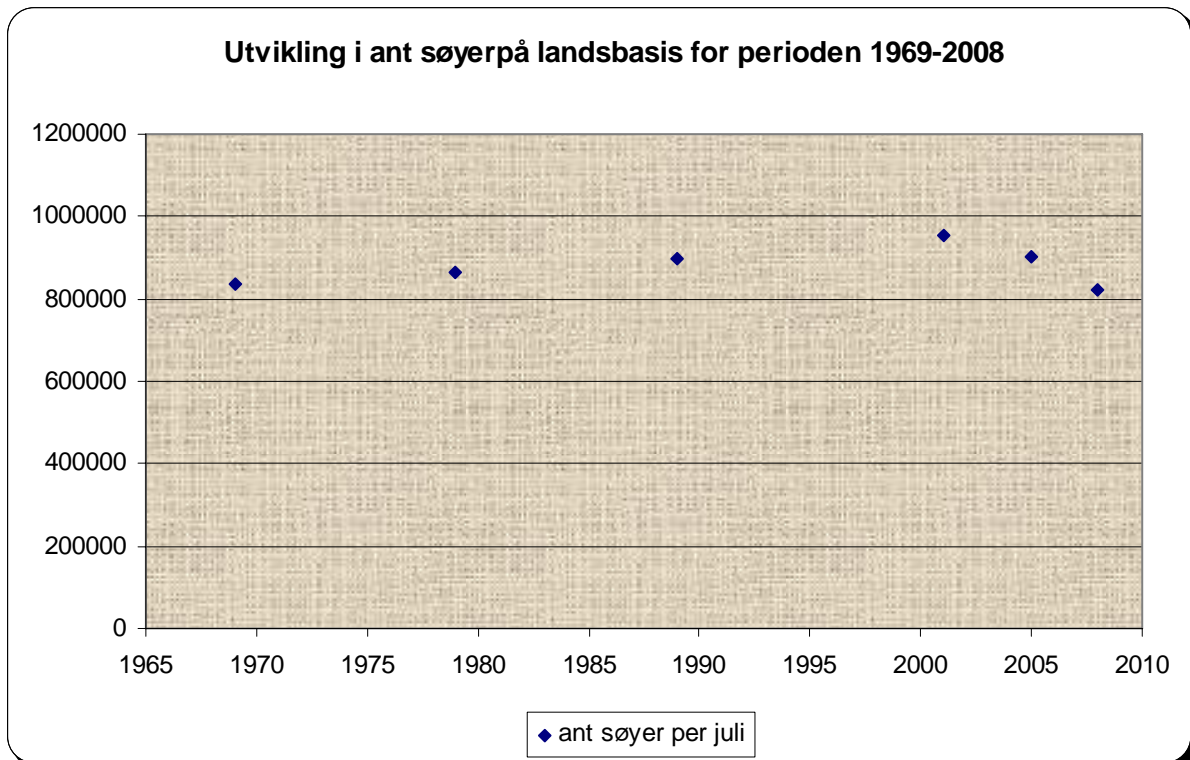
Status og utviklingstrekk på landsbasis

Det har vært en markant nedgang i antall bruk med sau. Dette er et resultat av den strukturrasjonalisering som har funnet sted i landbruket. På landsbasis har det vært en nedgang fra om lag 73 000 registrerte bruk i 1965 til i underkant av 15 000 bruk i 2008.

Figur 15 viser utviklingen i antall foretak med sau (Kilde: SSB`s jordbrukstillinger og Statens landbruksforvaltning).

Siden besetningsstørrelsen har økt har vi ikke hatt tilsvarende utvikling i antall sauer (søyer og lam). Helt frem til begynnelsen på 2000-tallet har man hatt en økning, men fra rundt 2005 kan man registrere en nedgang også i sauetallet, fig. 6.

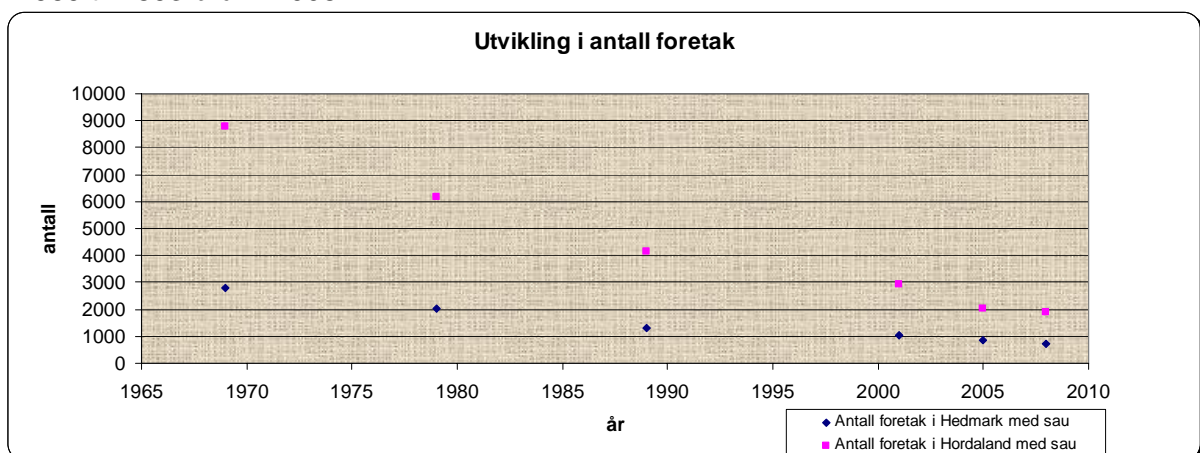

Figur 16 viser utviklingen i antall sauer (søyer og lam) på landsbasis. Tallene er hentet fra SSB sine jordbrukstallinger og fra søknad om produksjonstilskudd i jordbruket.

Samtidig med denne nedgangen i antall sauer melder Nortura om at underdekningen på lam i 2008 var ca 3000 tonn (Nortura, mars 2008). Nortura viser til at det er behov for tiltak som kan stimulere til å opprettholde dagens produksjon, øke besetningsstørrelsen og produksjonen hos produsentene.

Status og utviklingstrekk i Hedmark og Hordaland

Som på landsbasis har det vært en kraftig nedgang i antall bruk også i Hedmark og Hordaland. Hedmark har hatt en nedgang på 73 % siden 1969, fra 2800 bruk i 1969 til 742 bruk i dag. Tallene for Hordaland er tilsvarende og viser en reduksjon på 78 %, fra 8794 bruk i 1969 til 1893 bruk i 2008.

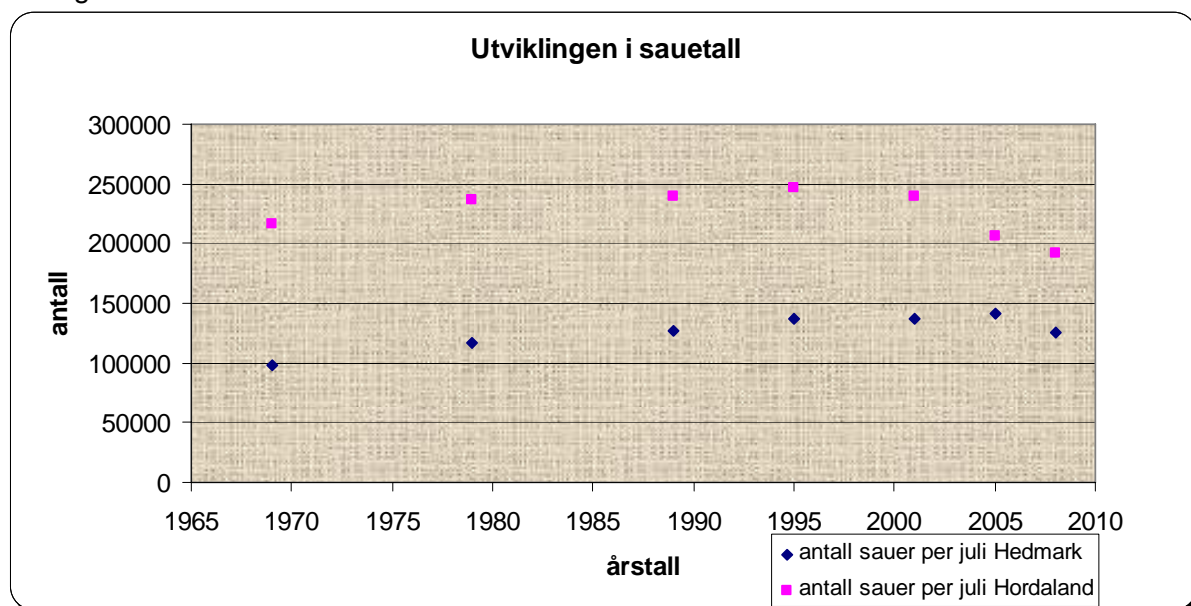

Figur 17 viser utviklingen i antall foretak med sau i Hedmark og Hordaland i perioden 1969-2008 (Kilde: SSB's jordbrukstallinger og Statens landbruksforvaltning).

Utviklingen i antall sauer i Hedmark og Hordaland viser samme tendens som landet for øvrig. Sauetallet har økt frem mot årtusenskiftet, mens det i de senere årene har vært en nedgang i antall sauer og lam. For Hedmark sin del ser man en nedgang fra rundt 2005, mens

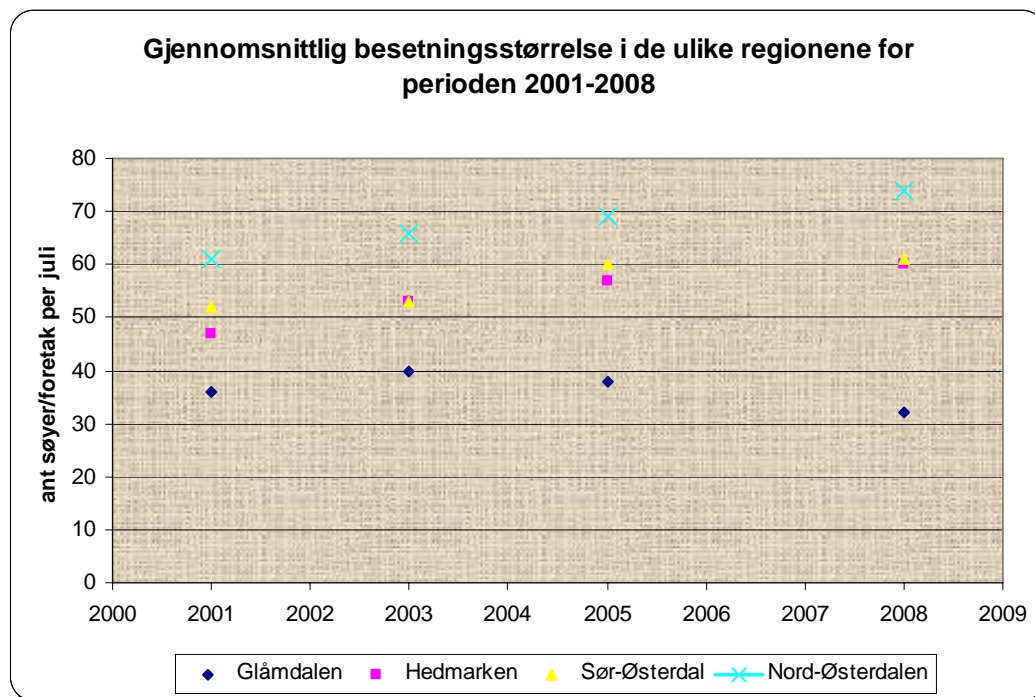
Hordaland opplever en nedgang i antall sauer allerede fra 2001. Den prosentvise nedgangen i Hedmark fylke har i perioden 2001-2008 vært på 8 %, mens nedgangen i Hordaland har vært på 20 %.

I Hedmark har antallet sauer blitt redusert fra i underkant av 140 000 sauer og lam i 2001 til om lag 126 000 i 2008. Av disse finner vi litt over 70 000 eller 56 % i Nord-Østerdalen.

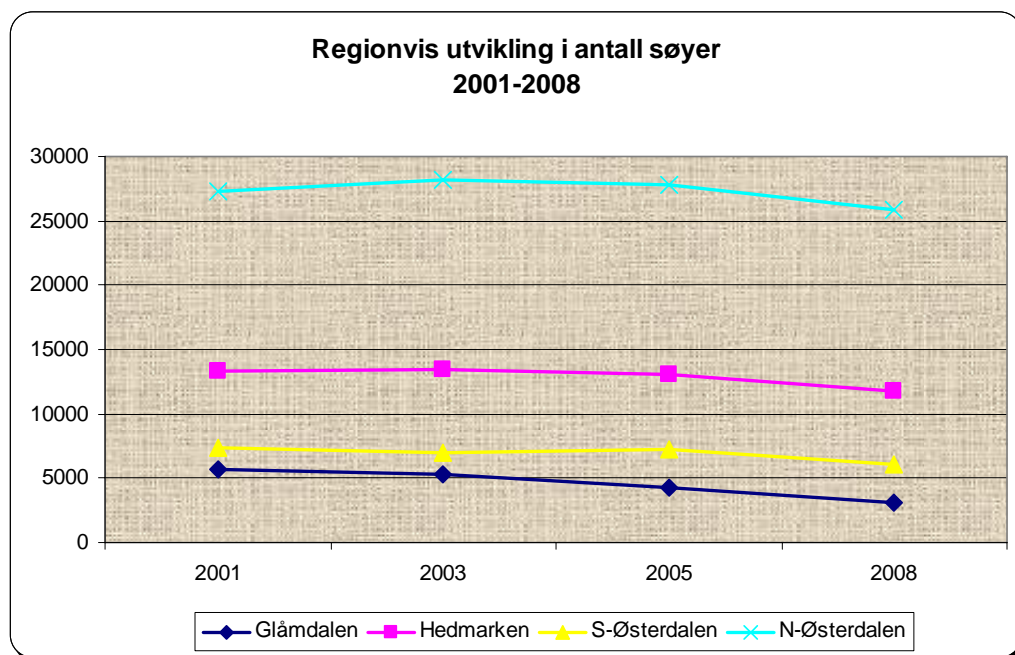
Figur 18 viser utviklingen i antall sau, søyer og lam, i Hedmark og Hordaland for perioden 1969-2008 (Kilde: SSB's jordbrukstelling og Statens landbruksforvaltning).

Det er store regionale forskjeller i besetningsstørrelse, med vesentlig større besetninger i Nord-Østerdalen enn resten av fylket og små besetninger i Glåmdalen. I Glåmdalen har i tillegg besetningsstørrelsen gått ned de siste fem årene. Gjennomsnittet i fylket er 63 søyer i 2008. Tilsvarende tall for Hordaland er 40 og på landsbasis var gjennomsnittsbesetningen på 56 søyer i 2008.

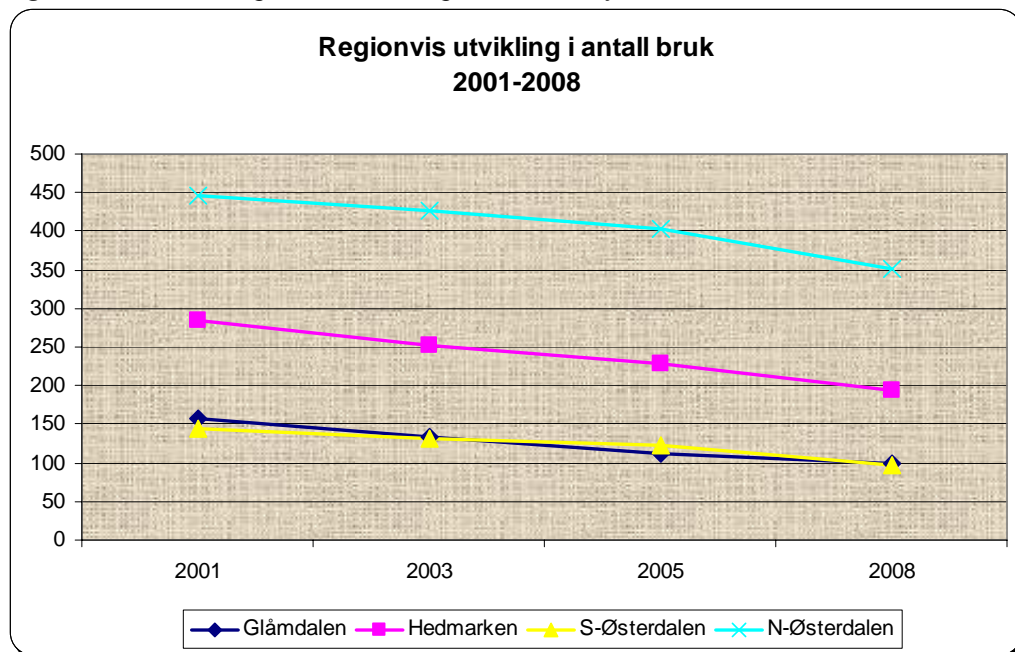

Figur 19 viser utviklingen i besetningsstørrelse i de ulike regionene i Hedmark i perioden 2001-2008. (Kilde: Statens landbruksforvaltning).

Det er også store regionale forskjeller i utvikling i sauetail og antall besetninger/bruk. I fire kommuner har det vært en prosentvis økning i sauetail i denne perioden; Alvdal (+8%), Folldal (+15%), Stor-Elvdal (+4%) og Åmot (+16%). Mens de andre kommunene har hatt en nedgang. Størst prosentvis nedgang har det vært i kommunene Sør- Odal (-87%), Grue (-70%), Våler (-58%), Elverum (-36%), Trysil (-58%), Engerdal (-38%) og Rendalen (-37%).

Figur 20 viser den regionvise utviklingen i antall søyer.

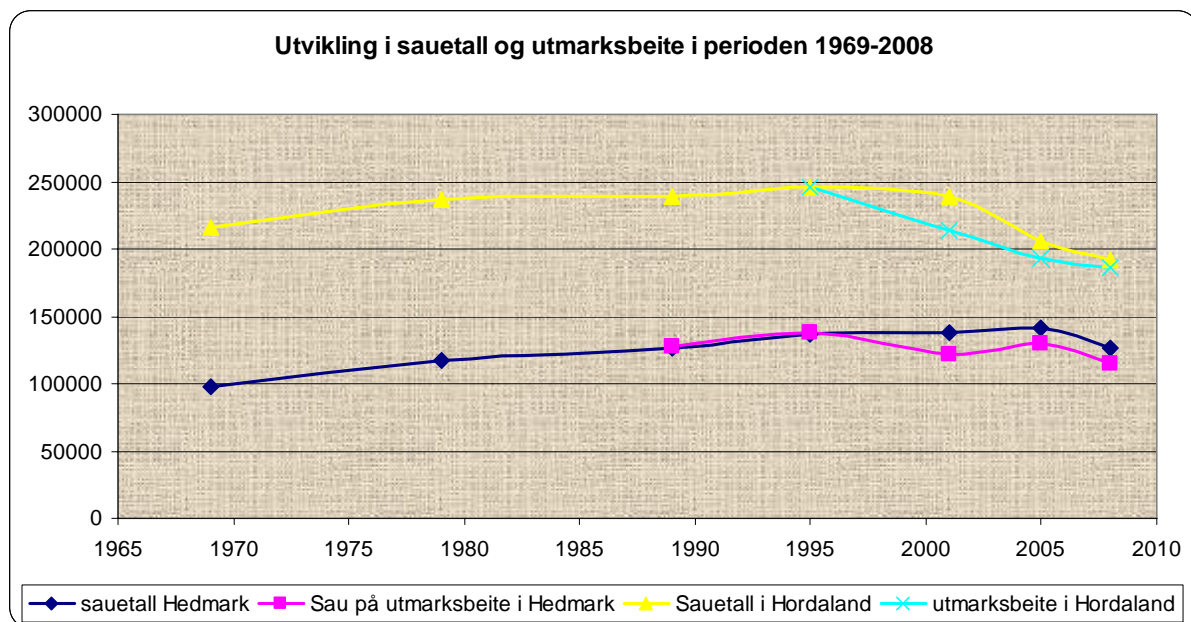
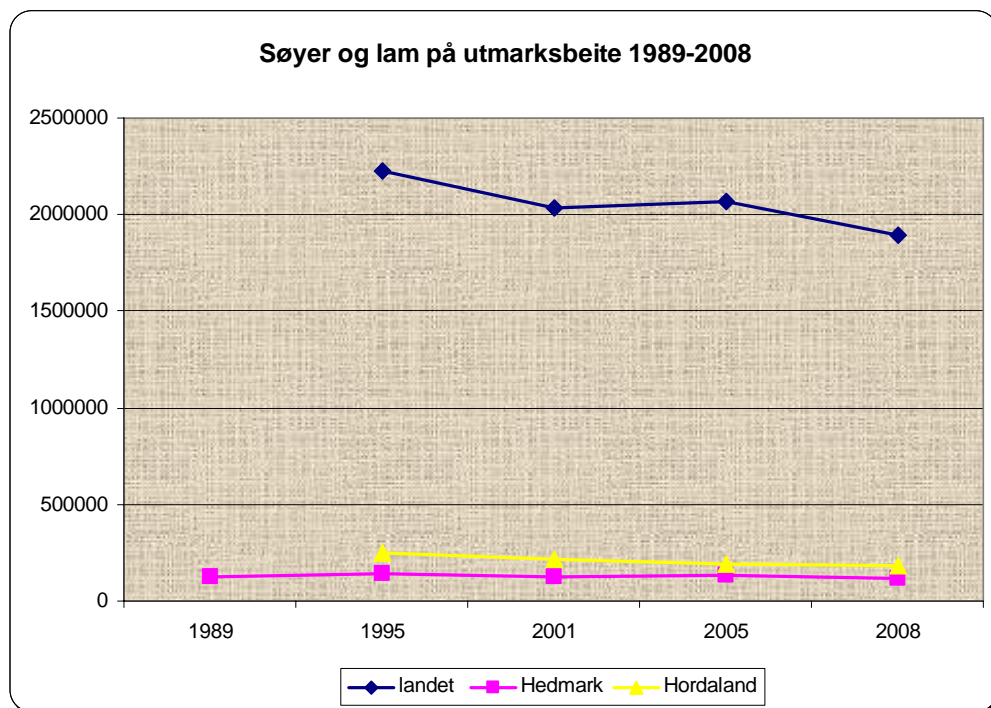

Figur 21 viser den regionvise utviklingen i antall sauebruk for perioden 2001-2008. (Kilde: Statens landbruksforvaltning).

Sau på utmarksbeite

Om lag 95 % av saueholderne i Hedmark er medlem av et beitelag (på landsbasis er tallene ca. 80 %). Utviklingen går mot færre medlemmer i hvert beitelag som følge av strukturendringene (færre brukere, større besetninger).

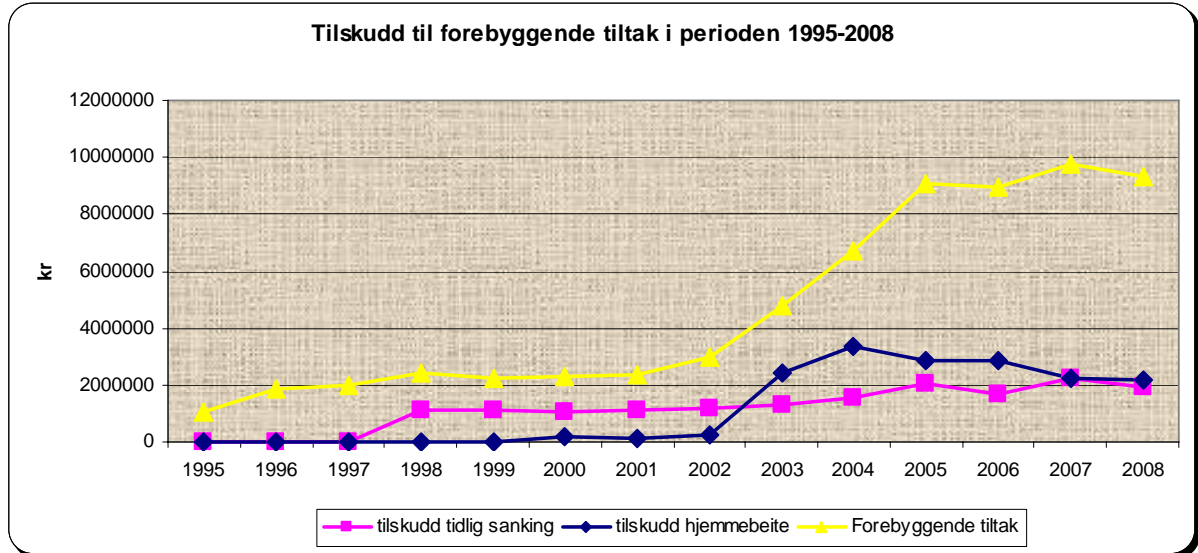
På landsbasis går rundt 85 % av sauene på utmarksbeite i minst 8 uker. Andelen sau på utmarksbeite på landsbasis er synkende. I Hedmark går rundt 91 % på utmarksbeite i minst 8 uker (tall fra søknad om produksjonstilskudd pr. 31.7.08). I 1989 var det registrert i underkant av 130 000 sauer og lam på utmarksbeite i Hedmark. Dette tallet er redusert til ca. 121 000 i 2001. For 2008 er tallet rundt 115 000. Dette utgjør en nedgang på ca. 5 % fra 2001 til 2008. Nedgangen i sauetall (sauer og lam totalt) for samme periode utgjør ca 7 %. På landsbasis er nedgangen i antall sauer og lam på utmarksbeite 7 %, mens nedgangen i Hordaland har vært på nesten 13 %.

Figur 22 og 23 viser utviklingen i sauer og lam på utmarksbeite. Fig. 22 viser antall sau og lam på utmarksbeite for perioden 1989-2008 for landet som helhet og for Hedmark og Hordaland fylke. Fig. 23 viser både sauetall og tall for utmarksbeite for Hedmark og Hordaland. Av hensyn til den grafiske fremstillingen er total antall sau i 1995 estimert i fig. 23. (Kilde: SSB's jordbrukstall og Statens landbruksforvaltning).

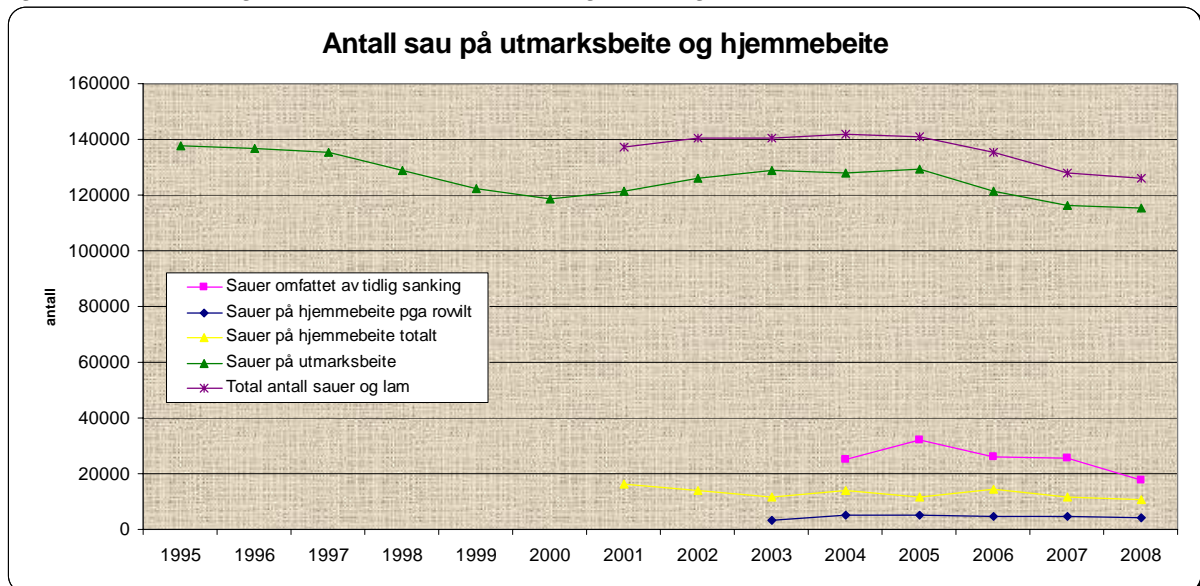
Forebyggende tiltak mot rovdyrskader

Ettersom tapene til rovvilt økte utover 1990-tallet økte også midlene som ble stilt til rådighet fra landbruks- og miljøforvaltningen. Hjemmebeite som forebyggende tiltak begynte man med rundt år 2000, med en kraftig økning i 2003. Tidlig sankning har i all hovedsak vært prioritert i Nord-Østerdalen, mens tilskudd til hjemmebeite har vært prioritert i sør-fylket. Dette har sammenheng med behovet for å gjennomføre forebyggende tiltak mot ulve- og bjørneskader i den vedtatte ulvesona.

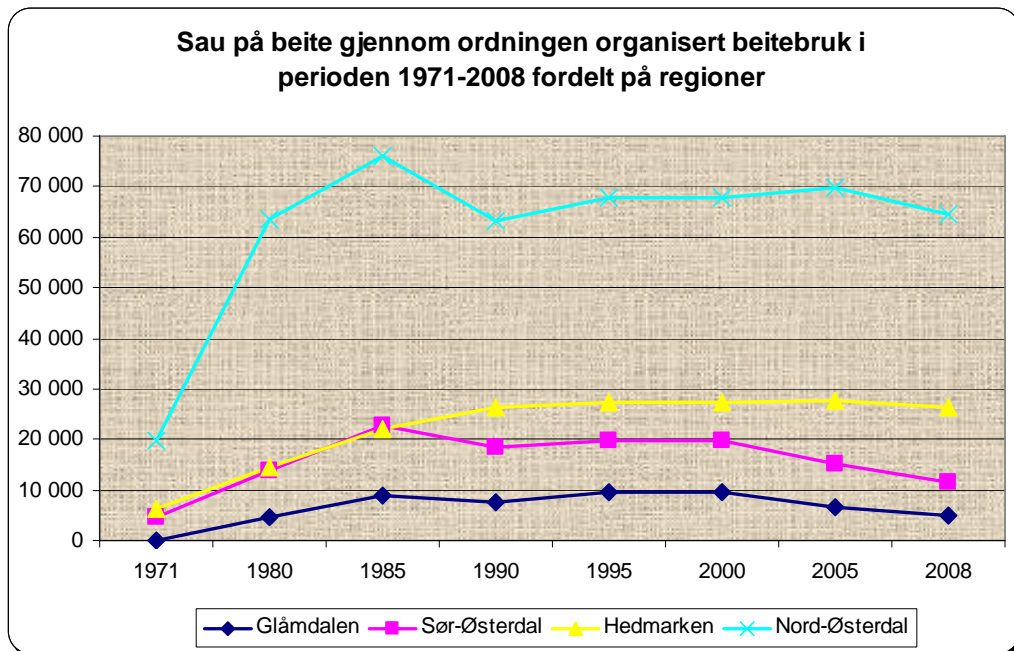
Figur 24 viser tildeling av midler til forebyggende tiltak. Kilde: Fylkesmannen i Hedmark.

Figur 25 viser omtrentlig antall sauer og lam som er omfattet av forebyggende tiltak pr år i form av hjemmebeite og tidlig sankning. Figuren viser også andelen sauer og lam på utmarksbeite og sauer og lam som av andre årsaker enn rovvilt går på hjemmebeite. Mellom 10 000 og 16 000 sauer og lam har i perioden 1995-2008 gått på ordinært hjemmebeite (tall fra søknad om produksjonstilskudd). Det er gitt tilskudd til hjemmebeite som forebyggende tiltak til mellom 3400 og 5300 sauer og lam i perioden 2003-2008. I tillegg har mellom 20 000 og 30 000 sauer og lam vært omfattet av tidlig sankning.

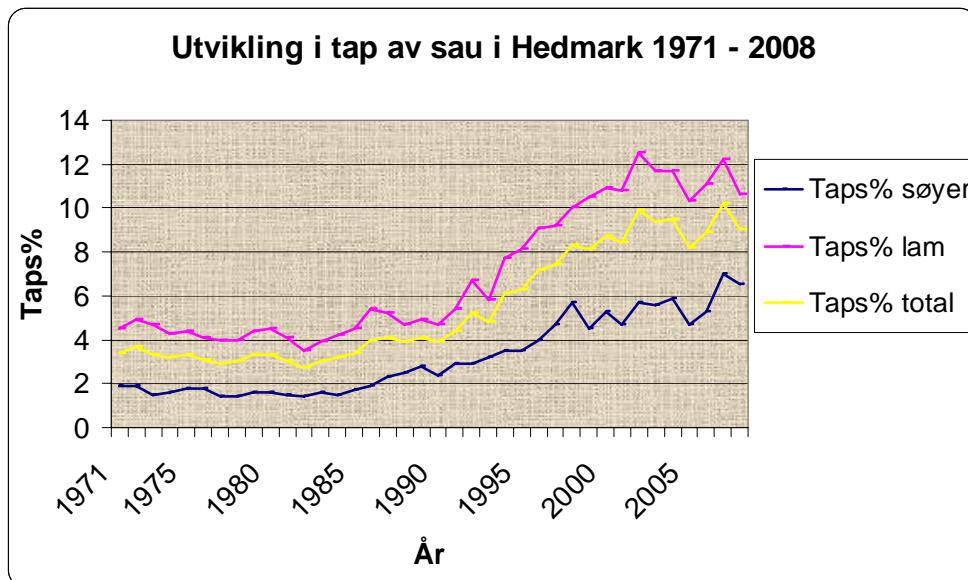
Figur 25 viser antall sauer og lam som har vært omfattet av de forebyggende tiltakene hjemmebeite og tidlig sankning. Tallene er hentet fra Fylkesmannens rapporter. Figuren viser også hvor mange sauer som ordinært går på utmarksbeite og hjemmebeite iht opplysninger fra søknad om produksjonstilskudd.

Tapsutvikling

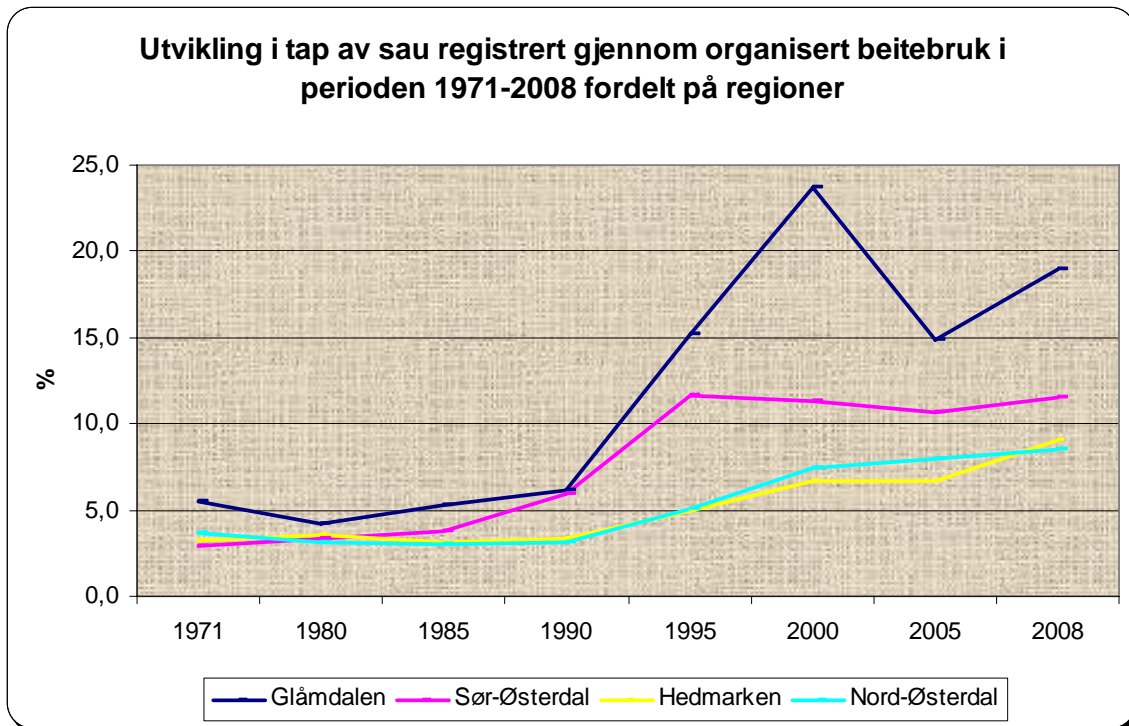

Figur 26 viser data fra organisert beitebruk over antall søyer og lam på utmarksbeite fordelt på regioner.

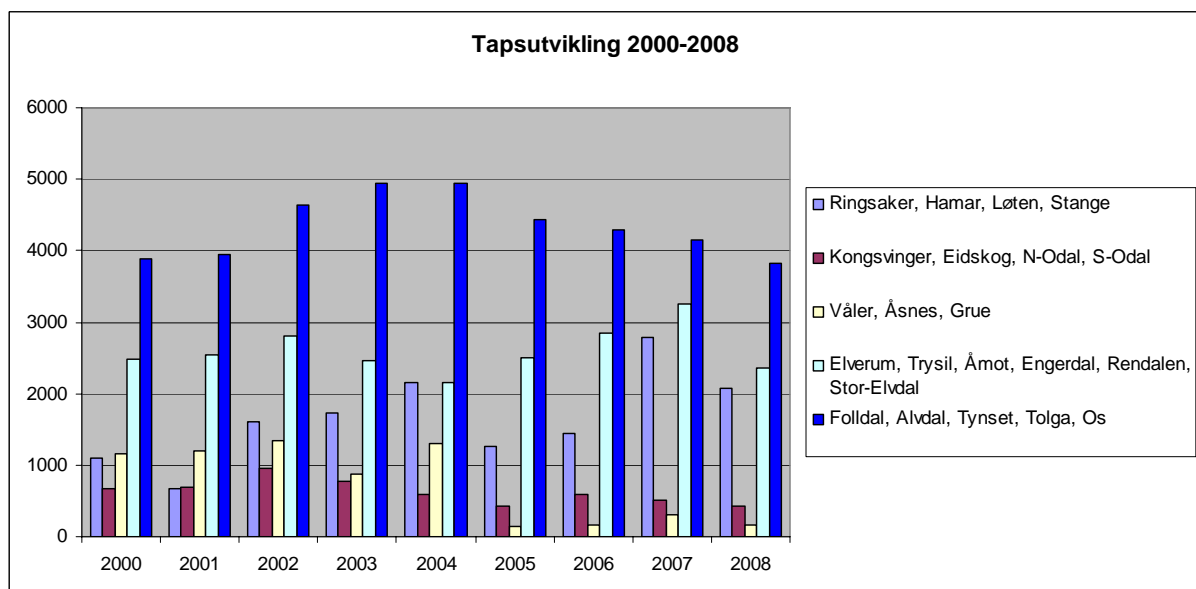
Tapsutviklingen med utgangspunkt i tallene fra organisert beitebruk vises i figurene nedenfor. Dette omfatter både ordinære tap på utmarksbeite og tap til rovvilt. Det har vært en markant økning i tapene fra midten av 1990-tallet. Dette samsvarer med perioden hvor rovviltbestandene økte. Fra en tapsprosent i snitt for fylket på rundt 3 % totalt for sauer og lam, har den de senere årene ligget i overkant av 9 %.

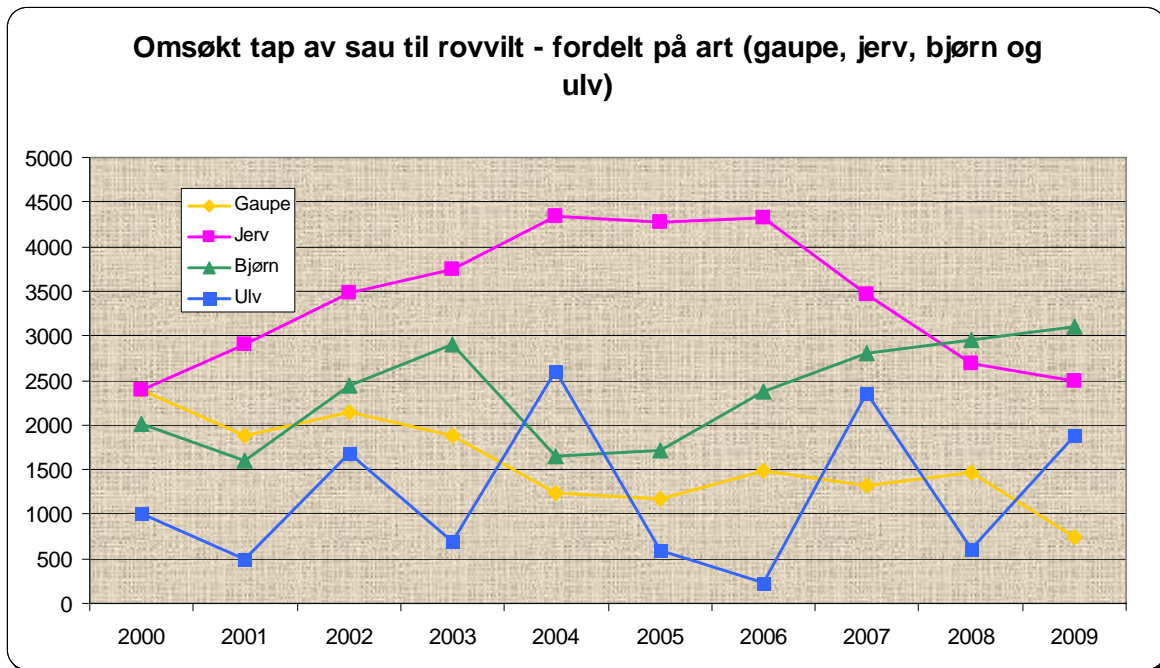
Figur 27 viser tapsutviklingen i prosent for hele Hedmark for perioden 1971-2008 fordelt på søyer og lam.

Figur 28 viser prosentvis tap av sau innenfor de ulike regionene med utgangspunkt i tall fra organisert beitebruk. De største prosentvise tapene finner man i Glåmdalsregionen, hvor man har opplevd store tap både på grunn av ulv og bjørn. Den høye tapsprosenten i Glåmdalen i 2008 skyldes store tap i Kongsvinger og Eidskog kommuner hvor tapene var på 31 og 30 %, til sammen 449 søyer og lam. I 2000 er det Grue kommune som gjør størst utslag på tallene med et tap på 52 % som tilsvarer 1080 søyer og lam. Det er likevel i de tunge beiteområdene i Nord-Østerdalen tapstallene er størst, jf. figur 15. Eksempelvis var tapsprosenten i Folldal i 2000 på 8 % noe som tilsvarte 143 søyer og 1034 lam. I 2008 var tapsprosenten 8,2 %. Dette tilsvarte 217 søyer og 1213 lam.

Figur 29 a viser antall sau krevd erstattet som tatt av rovvilt i perioden 2000-2008 med utgangspunkt i tall fra brukernes søknad om erstatning.

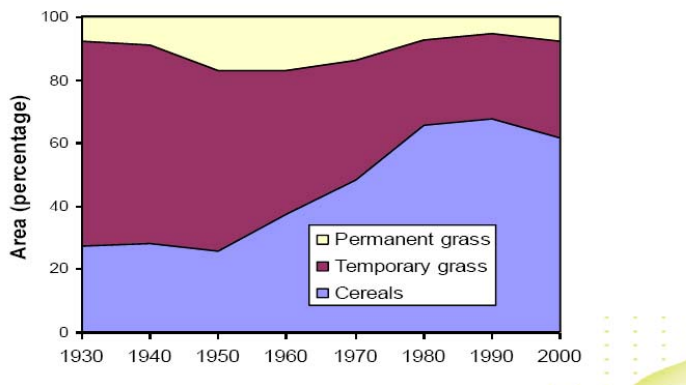
Figur 29b viser omfanget av søknader for tap av sau pga rovvilt fordelt på gaupe, jerv, bjørn og ulv fra 2000 til 2009.

6 Planteproduksjon

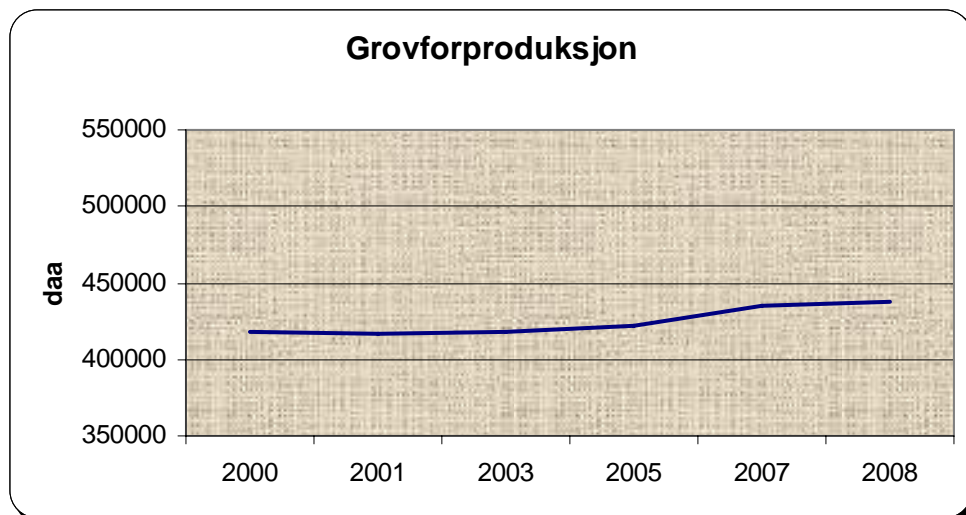
Endringer i åkerareal på Østlandet:

- Kornarealet er mer enn doblet siden 1950

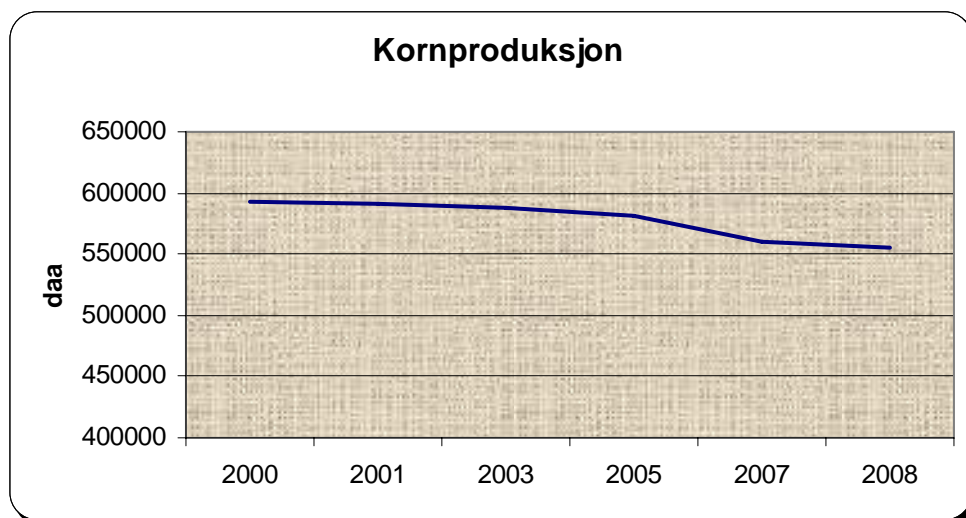
Figur 30 viser fordelingen av jordbruksarealet på Østlandet fra 1950 til år 2000 (Kilde Bioforsk, 2009).

6.1 Grovfor

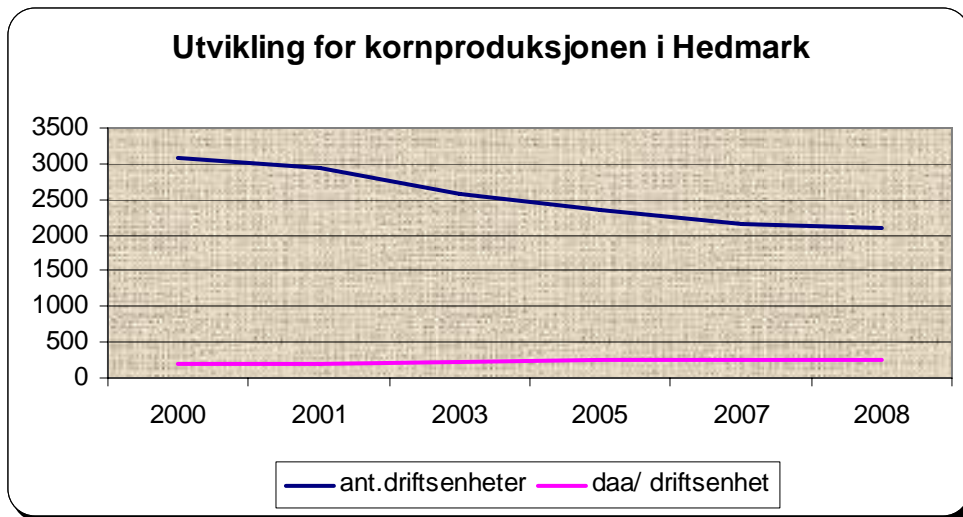

Figur 31 viser at grovforproduksjonen i Hedmark har økt fra 418 393 daa til 437 638 daa på 8 år (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

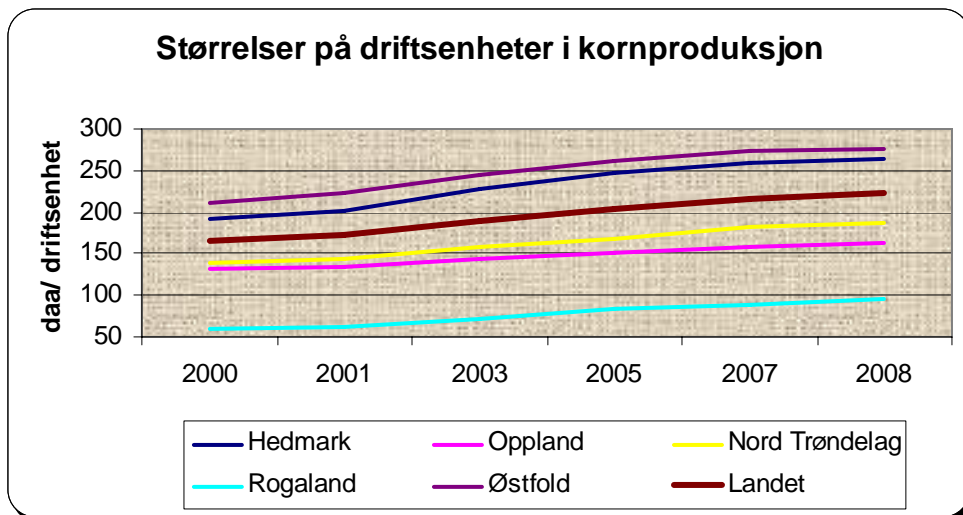
6.2 Korn

Figur 32 viser at kornproduksjonen i Hedmark har gått ned med 36 420 daa på 8 år (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

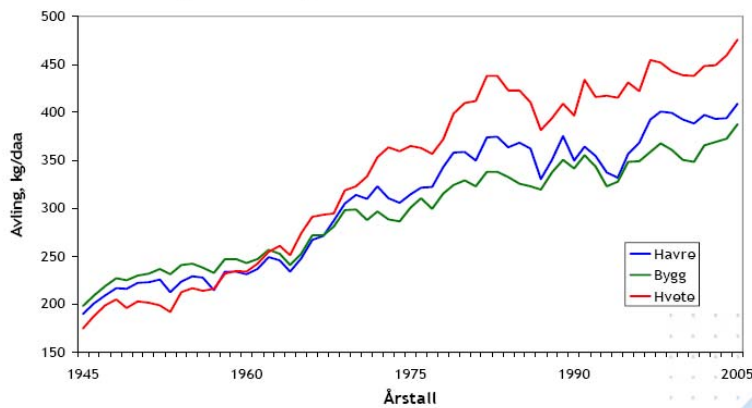

Figur 33 viser at antall driftsenheter med kornproduksjon er redusert fra 3074 til 2100, mens den enkelte driftsenhet har økt med 72 daa i samme periode (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

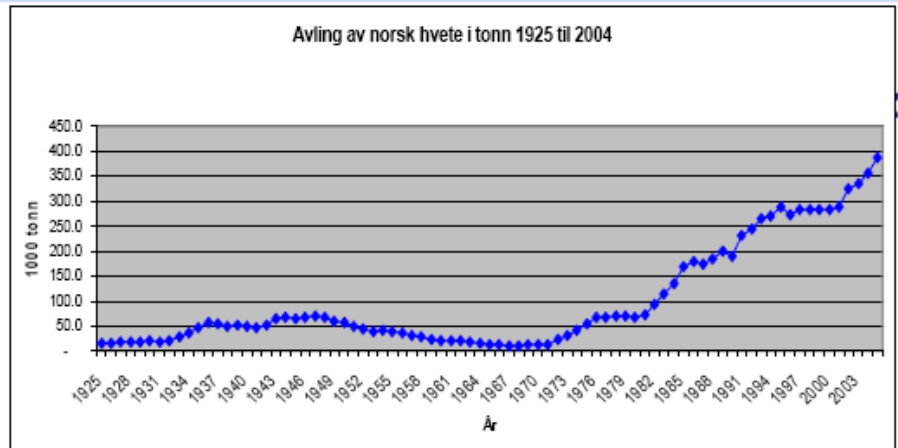
Figur 34 viser at Østfold og Hedmark har hatt relativt størst strukturrasjonalisering i kornproduksjonen siste 8 år (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

Avlingsutvikling for norsk kornproduksjon 1945-2005

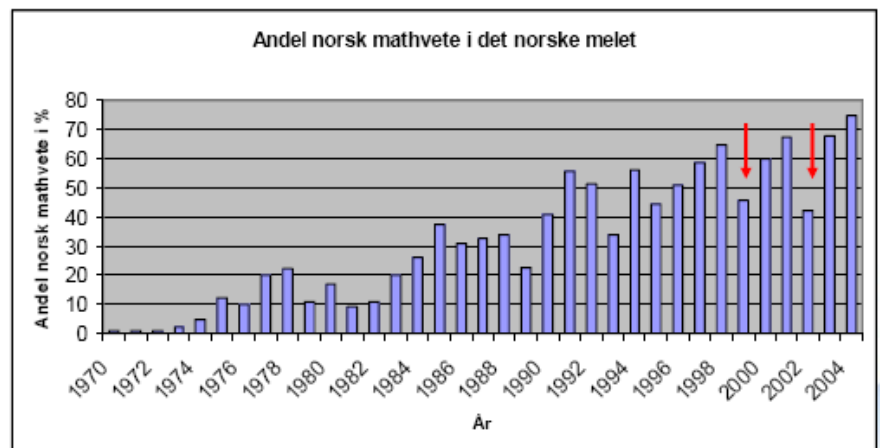

Figur 35 viser avlingsutviklingen for korn i kg/ daa i perioden 1945 til 2005 (Kilde: Bioforsk, 2009).

Norsk hvete-
produksjon
(i 1000 tonn)

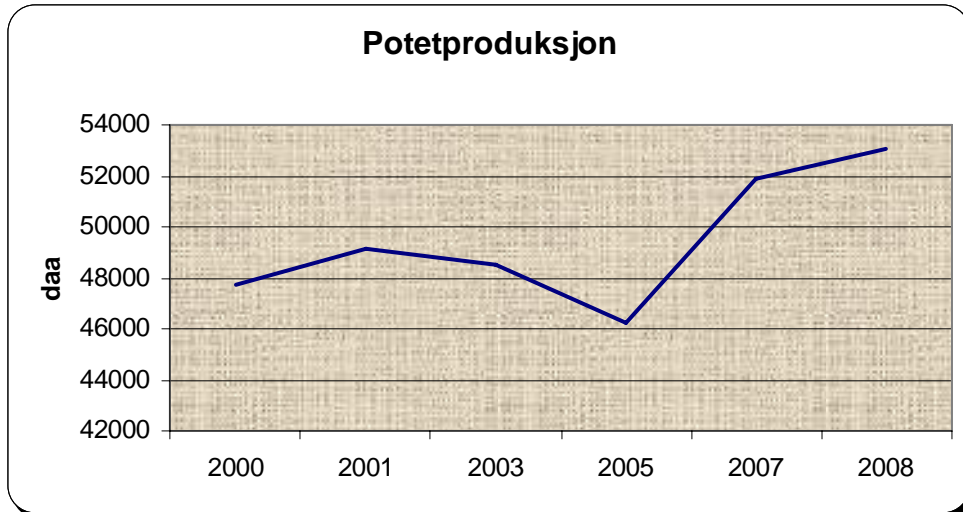

Andel norsk hvete
i matmel (i %)

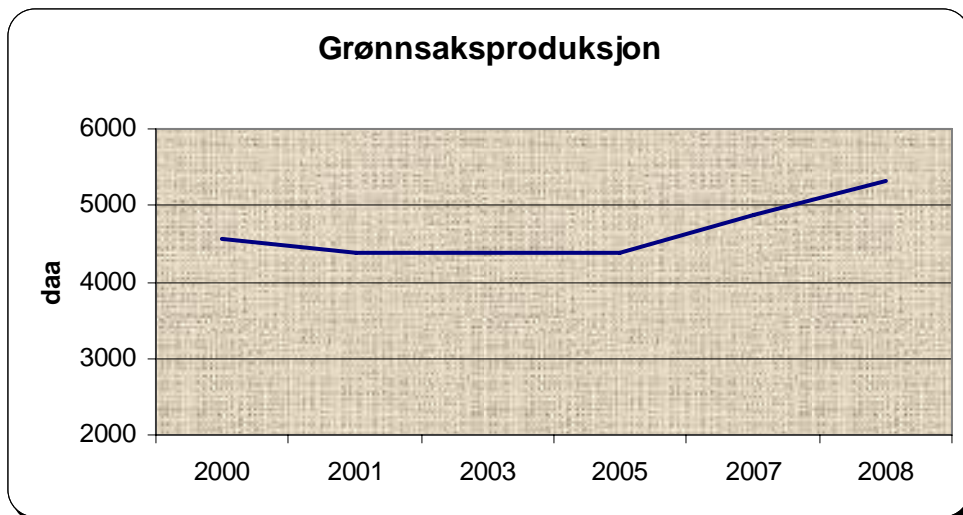

Figur 36 viser hveteavlinger fra 1925 til 2004 og andel norsk mathvete i det norske melet (Kilde: Bioforsk, 2009).

6.3 Potet- og grøntproduksjon

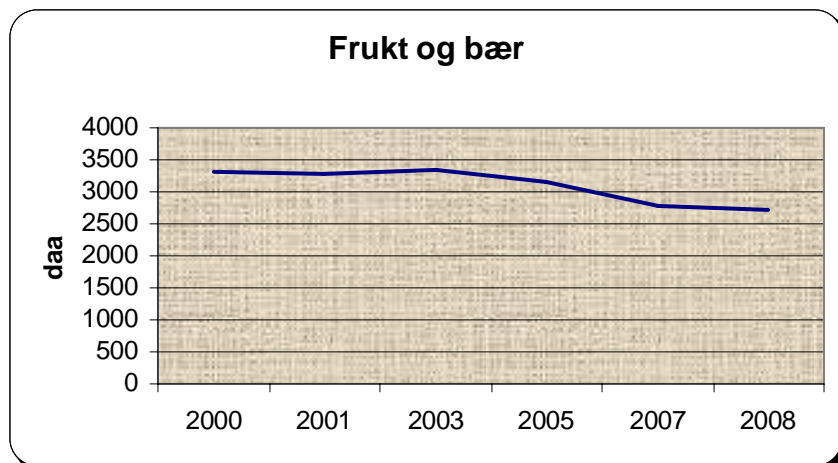

Figur 37 viser at potetproduksjonen har økt fra 47 693 daa til 53 027 daa. Dette er en økning på ca 11 % fra 2000 til 2008 (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

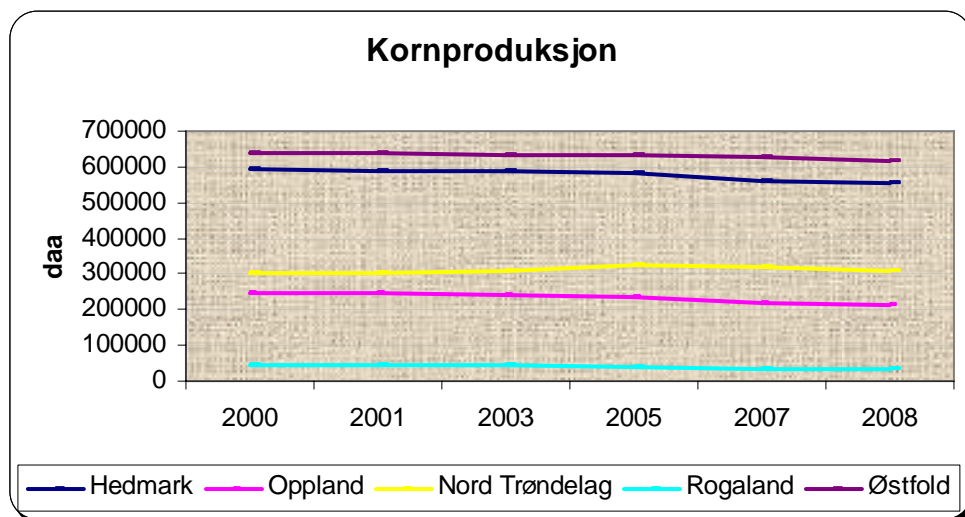
Figur 38 viser at arealet med grønnsaker har økt fra 4557 daa til 5318 daa. Dette er en økning på ca 17 % fra 2000 til 2008 (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

6.4 Frukt og bær

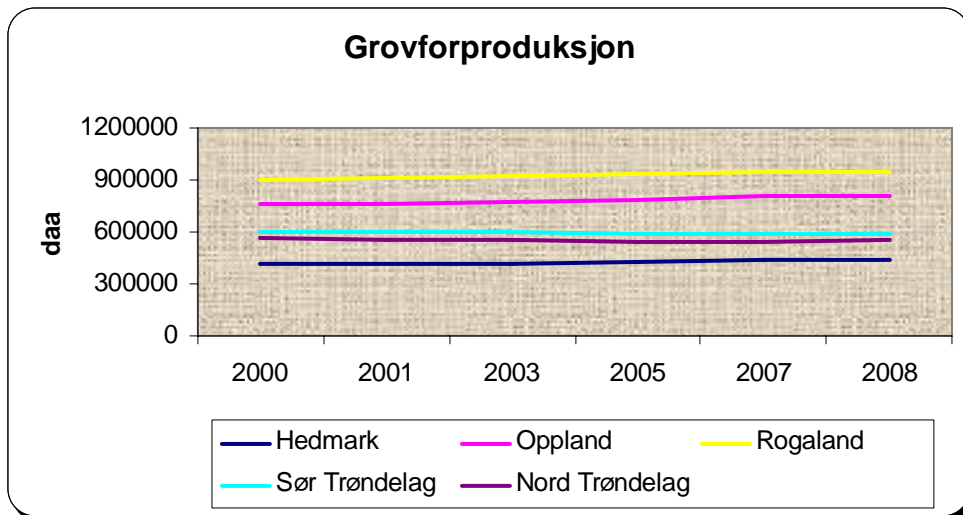

Figur 39 viser at arealet med frukt og bær har blitt redusert med 18 % fra 2000 til 2008. (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009). Frukt og bær produseres hovedsakelig i Ringsaker, Stange og Elverum kommuner. Antall produsenter er redusert fra 140 produsenter i 2000 til 78 produsenter i 2008.

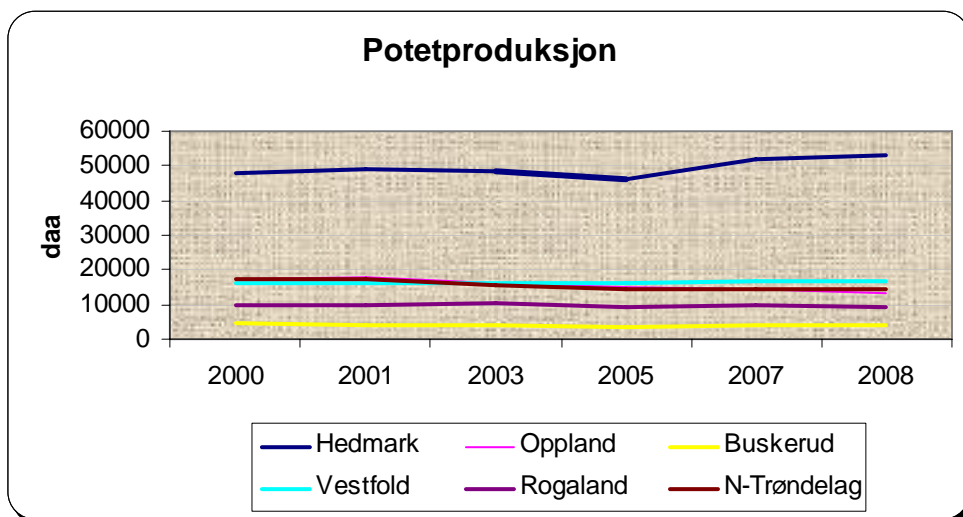
6.5 Planteproduksjon i Hedmark og noen utvalgte fylker

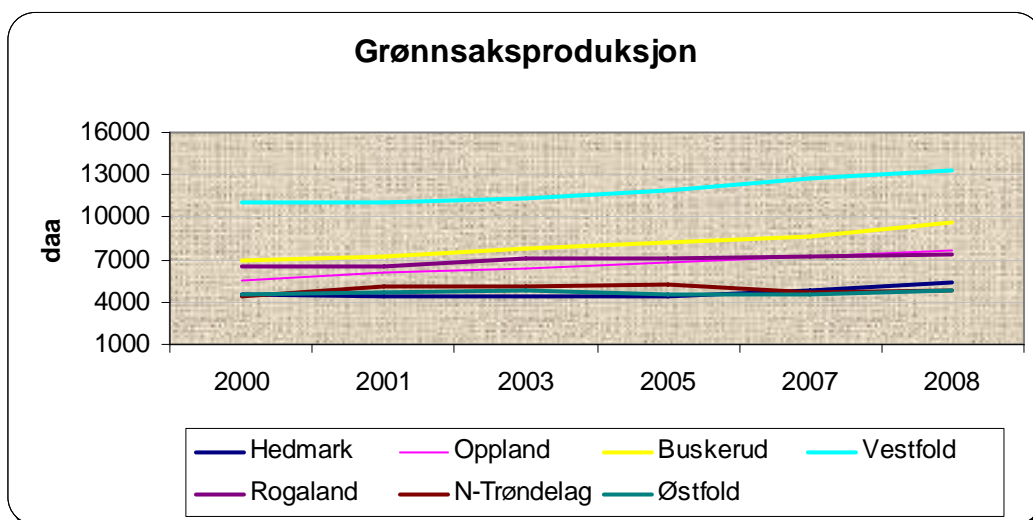
Figur 40 viser at kornproduksjonen går ned i de utvalgte fylkene, og at Hedmark og Oppland har størst nedgang (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

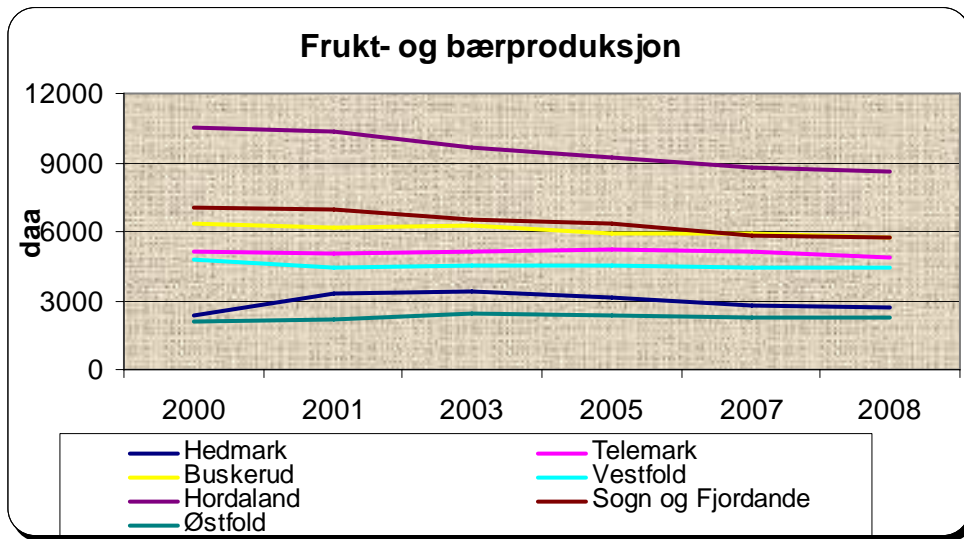
Figur 41 viser en relativt stabil grovforproduksjon i de ulike fylkene. Oppland og Hedmark viser en liten økning i forhold til de andre fylkene (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

Figur 42 viser at det er Hedmark som har den største potetproduksjonen, med en økning i arealet de senere år. (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

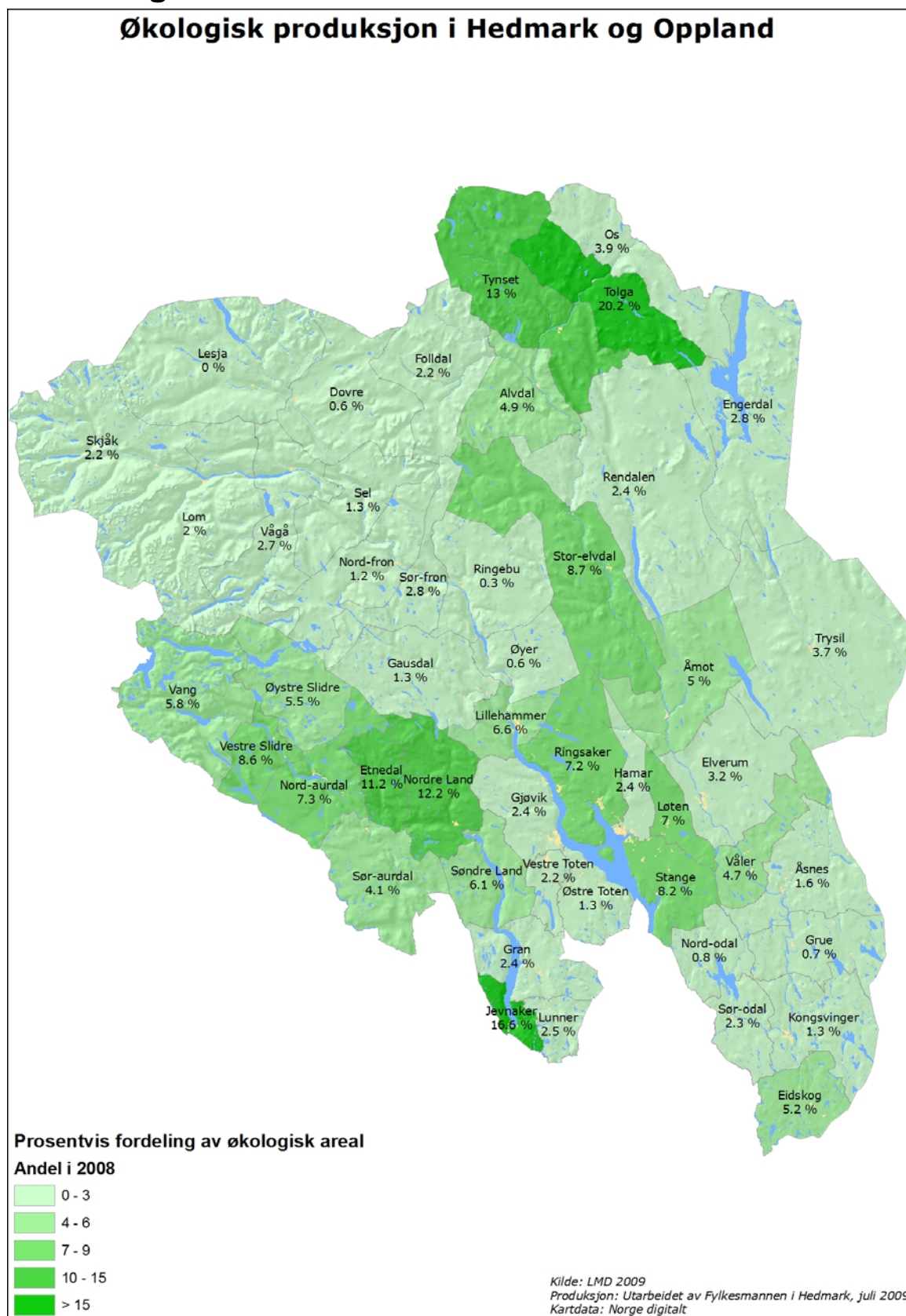

Figur 43 viser at grønnsaksproduksjonen på friland er økende i mange fylker. Vestfold og Buskerud har størst andel av landets grønnsaksproduksjon (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

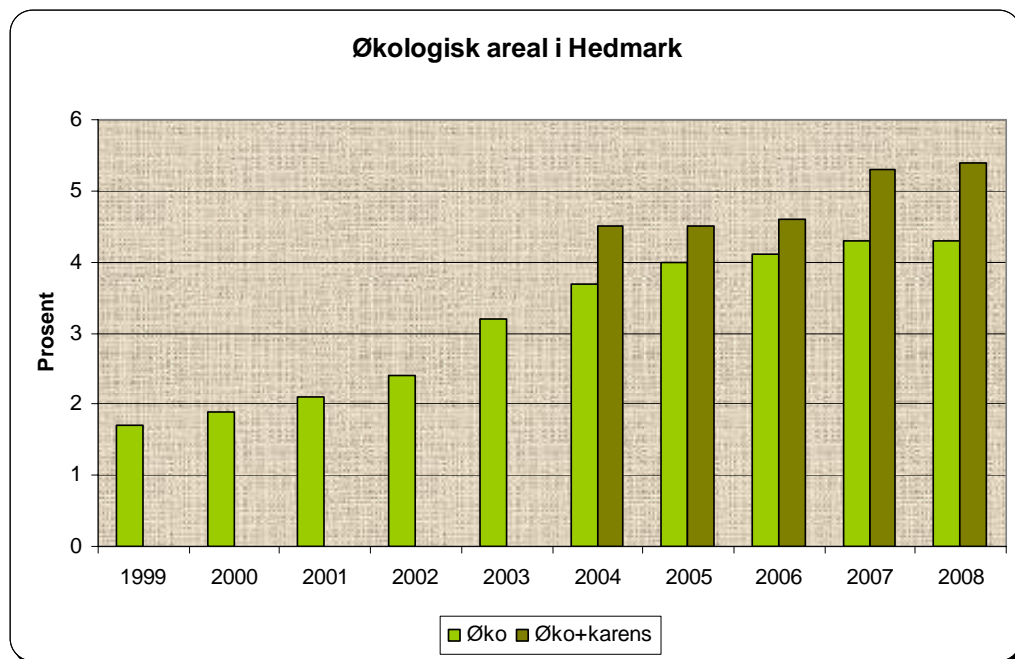
Figur 44 viser at frukt- og bærproduksjonen er redusert i flere fylker. På landsbasis er produksjonen redusert med ca 6400 daa fra 2000 til 2008. (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

7 Økologisk landbruk

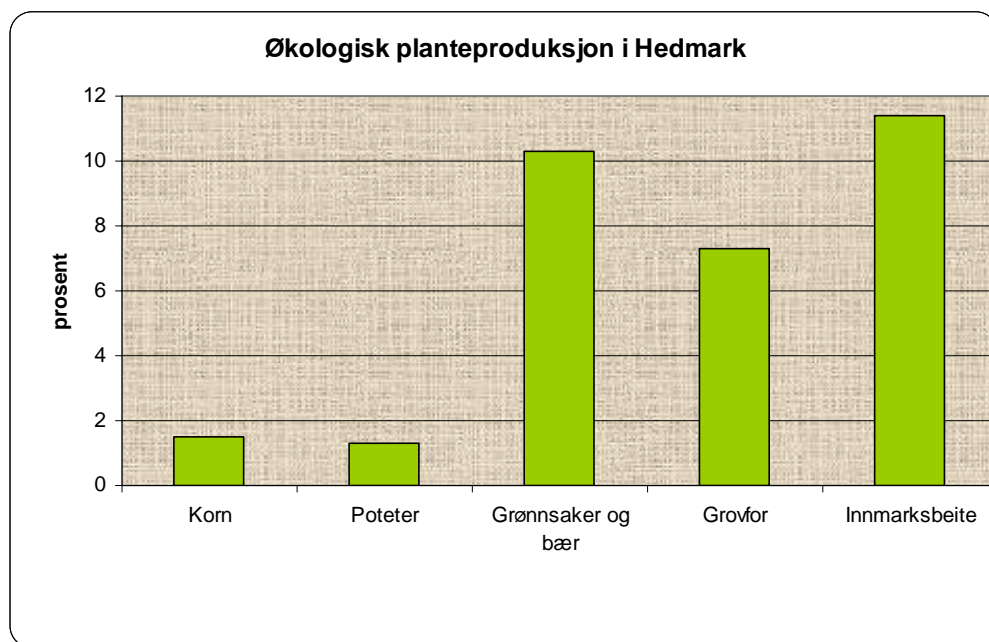
Figur 45 viser hvor stor andel det økologiske arealet utgjør i den enkelte kommune i Hedmark og Oppland. (Kilde: Landbruks- og matdepartementet, 2009).

7.1 Utvikling av økologisk areal i Hedmark

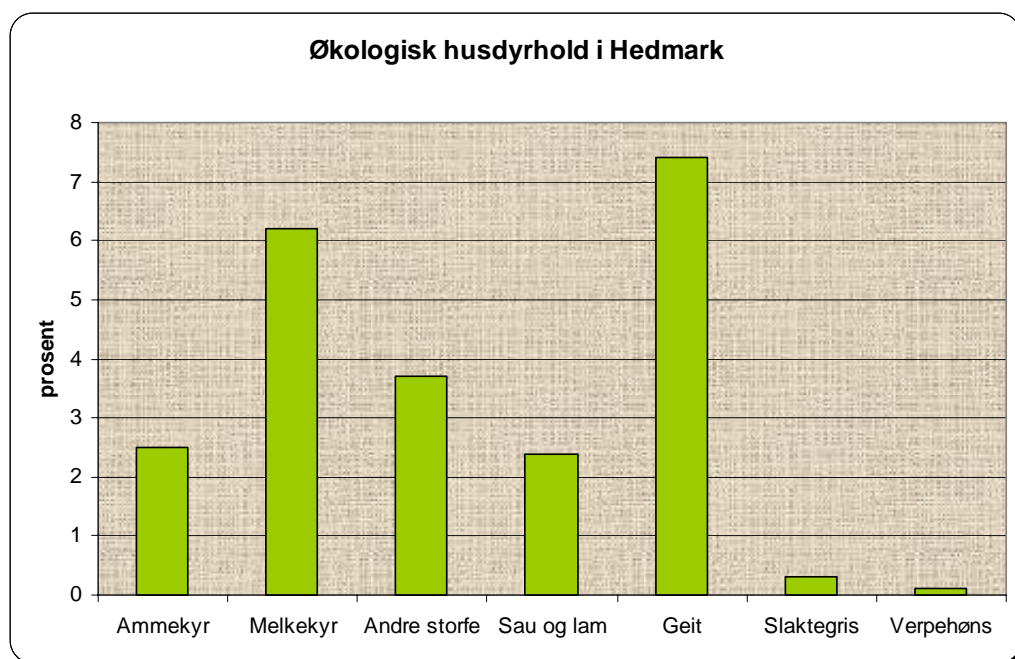
Figur 46 viser at det økologiske arealet i Hedmark har økt jevnt i perioden fra 1,7 % av totalt jordbruksareal i 1999 til 5,7 % i 2008 (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

7.2 Økologisk planteproduksjon i Hedmark

Figur 47 viser andel økologisk husdyrhold i 2008, hvor grønnsaker og innmarksbeite dominerer med over 10 % økologisk av det totale grønnsak og innmarksbeite areal (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

7.3 Økologisk husdyrhold i Hedmark

Figur 48 viser andel av økologisk husdyrhold i 2008. Grovforkrevende produksjoner dominerer i det økologiske husdyrholdet (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

7.4 Hedmarks andel av Norges økologiske produksjon

Dyreslag	Hedmark antall dyr	Norge antall dyr	Prosentandel økologisk i Hedmark
Kjøttprod. svin *	629	1802	35 %
Kjøttprod. fjørfe	0	19496	0
Kjøttprod. storfe	1618	11591	13 %
Ammekyr	204	2809	
Kjøttprod. sau	3638	40101	9 %
Mjølkeproduksjon	1191	6847	17 %
Eggproduksjon	7668	119323	6 %

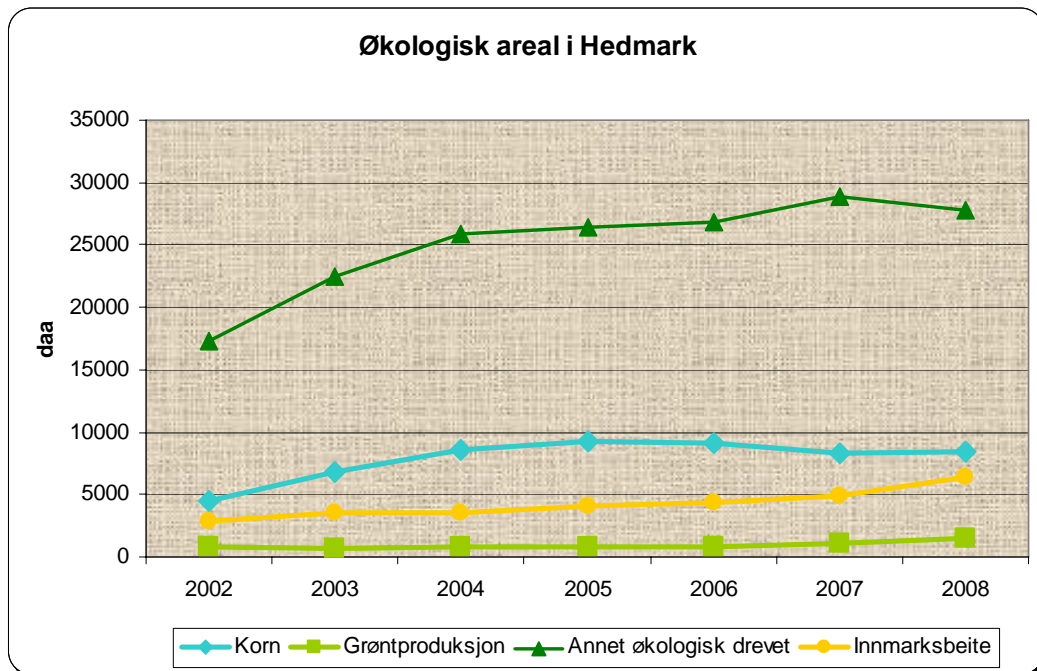
Tabell 7 viser antall økologisk husdyr av ulike husdyrslag i Hedmark, Norge og %-andel økologisk produksjon i Hedmark av total økologisk produksjon i Norge (Kilde: Debio 2007 og 2008).

Vekster	Hedmark daa	Norge daa	Prosentandel økologisk i Hedmark
Engvekster/beite	35299	327813	11 %
Poteter	682	2195	31 %
Korn	8425	63954	13 %
Grønnsaker og bær	692	3863	18 %

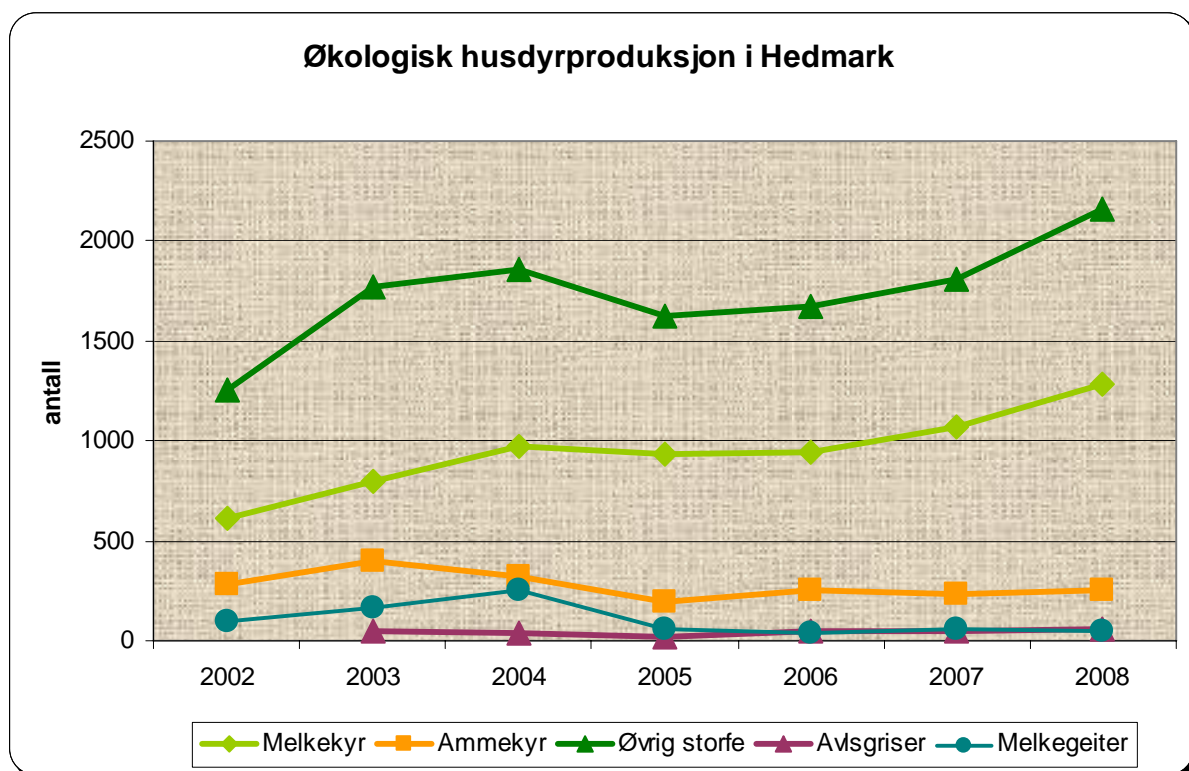
Tabell 8 viser antall daa økologisk areal av ulike vekster i Hedmark og i Norge, samt %-andel av økologisk produksjon i Hedmark. (Kilde: Debio 2008).

7.5 Utvikling i økologisk produksjon i Hedmark

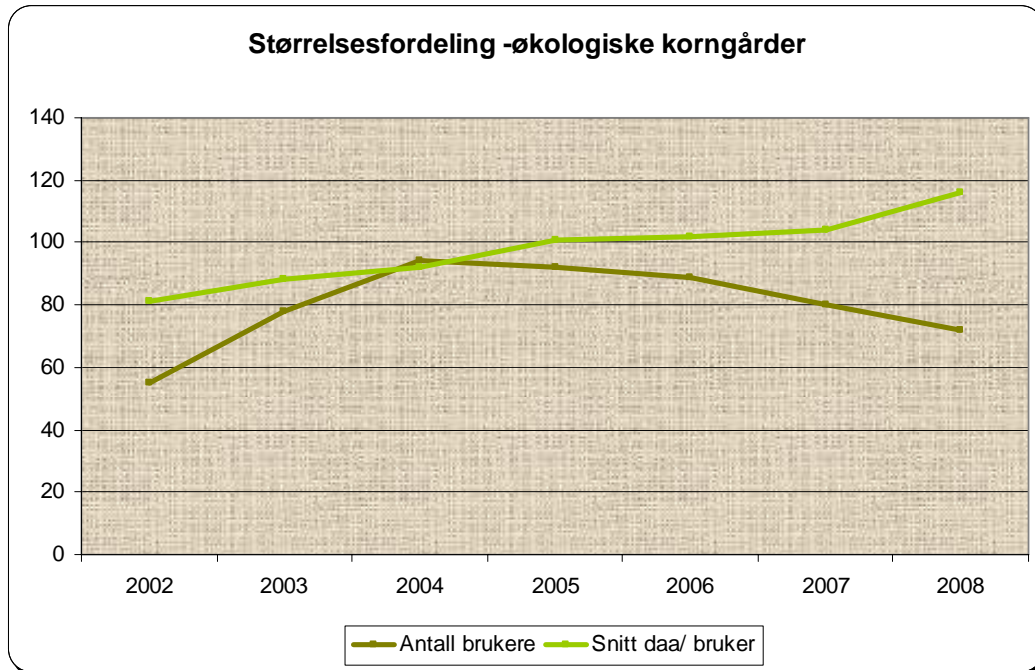
Alle figurene viser en jevn økning fram mot 2004, da flater kurvene ut.

Figur 49 viser at alle planteproduksjoner har hatt en økning fra 2002 til 2008 (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

Figur 50 viser at økologisk storfeproduksjon har økt, mens antall griser og geiter har gått ned (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

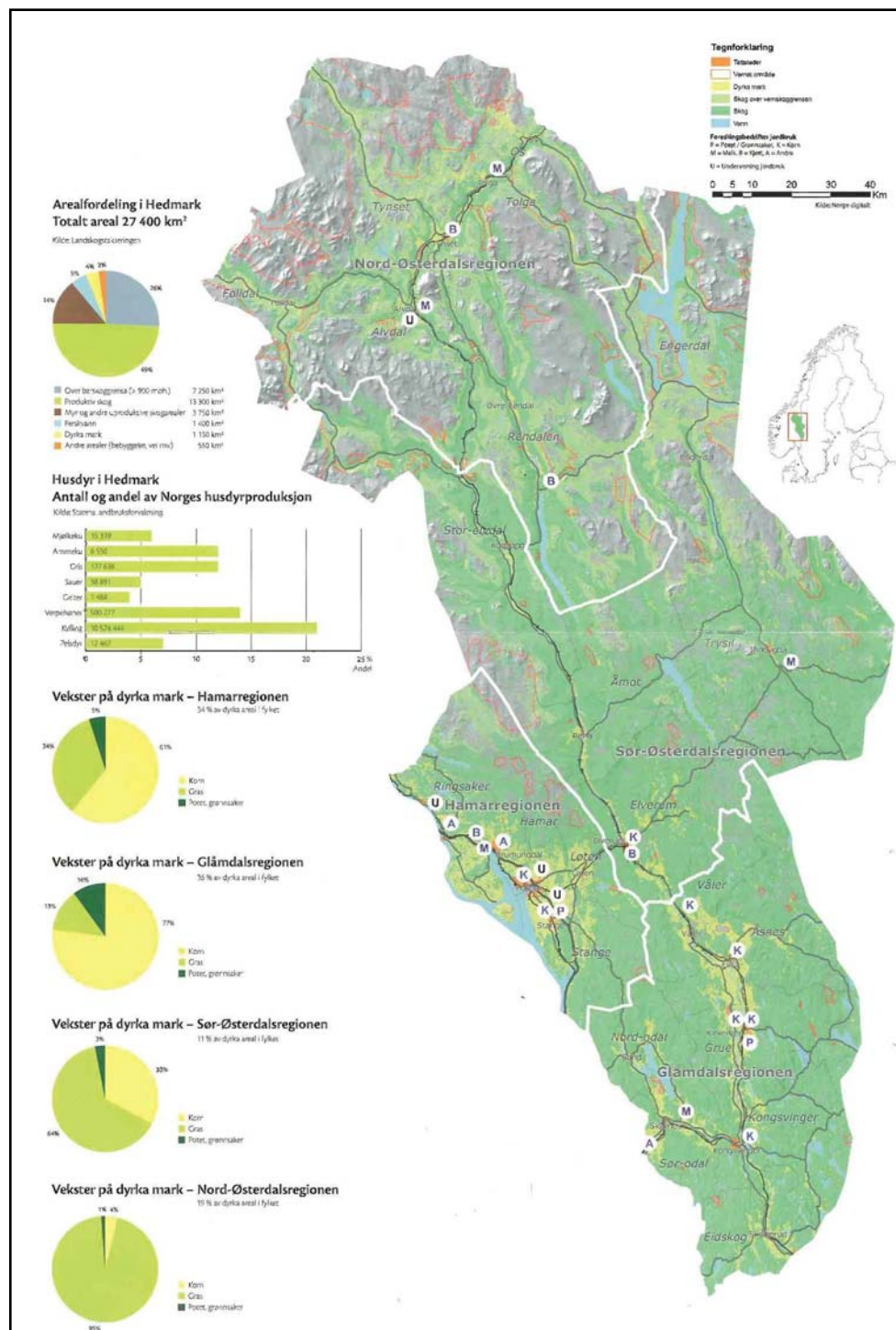

Figur 51 viser at det i perioden 2002 til 2008 har blitt færre økologiske kornbønder men hvert foretak produserer mer. I 2008 var gjennomsnittlig kornareal 116 daa pr/foretak (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

8 Regioner i Hedmark

Det er fire regioner i Hedmark som alle er svært forskjellige mht jordsmonn og klima. De ulike regionene består av følgende kommuner:

- Hedmarken: Hamar, Løten, Ringsaker, Stange.
- Glåmdalen: Eidskog, Kongsvinger, Nord-Odal, Sør-Odal, Grue, Våler, Åsnes.
- Sør-Østerdal: Stor-Elvdal, Elverum, Trysil, Åmot, Engerdal.
- Nord-Østerdal: Alvdal, Folldal, Os, Rendalen, Tolga, Tynset.

Figur 52 viser fordeling av vekster og husdyr og foredlingsbedrifter i Hedmark (Kilde: Fylkesmannen i Hedmark, 2009)

8.1 Hedmarken

Foto: Margrete Nøkleby

Foto: Trond Vidar Vedum

Geologi

Flatbygdene på Hedmarken hører til Østlandets innsjø- og silurbygder. Kambrosilurske bergarter har gitt opphavet til den dype, næringsrike og kalkrike morenejorda som finnes her. Området er i dag et av landets mest produktive i jordbrukssammenheng.

Næring

Kornproduksjon har stort omfang med ca 220.000 daa, men også grovfor-, potet- og grønnsaksproduksjon setter sitt preg på regionen. Regionen hadde i 2008 78 % av fylkets grønnsaksproduksjon, 7 % av landets grønnsaksproduksjon, 23 % av potetproduksjonen i fylket og 8,4 % av landets potetproduksjon. I tillegg er husdyrhold med gris, fjørfe og mjølkeku viktige næringsveger for jordbruket. Regionen har bla 75 % av avlspurkene, 68 % av verpehønene, 33 % av melkekyrne og 25 % av saueholdet i Hedmark.

Miljø

Området er preget av storskala kulturlandskap med flere storgårder og monumental bygningsarkitektur. Oldfunn og gravhauger vitner om at området ble tidlig bosatt.

Det er flere kilder til forurensning av Mjøsa, bla fra landbruk, husholdninger og industri. Mye er gjort for å bedre vannkvaliteten, men i følge Jordforsk (2004) er det likevel stor tilførsel av fosfor fra husdyr på Hedmarken. De siste årene har det vært stor fokus på miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel i denne regionen.

8.2 Glåmdalen

Foto: Margrete Nøkleby

Foto: Margrete Nøkleby

Foto: Kristin Ø. Bryhn

Geologi

Regionen tilhører i hovedsak jordbruksregionen for Østlandets lavlandsbygder og Østlandets skogtrakter. Berggrunnen består av næringsfattig grunnfjell med tykk morene over i de slake dalsidene som omkranser elveslettene. Dyrkjingsjorda finner en hovedsaklig i dalførene som har varierte avsetninger fra hav, innsjøer, bresjøer eller -elver. I Solør finnes mange av de ulike avsetningstypene. I det karakteristiske dalføret er jordartene hovedsakelig silt- og sandjord over marine avsetninger i dalbunnen. I Odalen finner en hovedsakelig silt- og leirjord i dalbunnen¹.

Næring

Store deler av dalbunnen er oppdyrket og preges av stor korn- og potetproduksjon. Regionen er et av landets kjerneområder for potetdyrking med 24 % av total produksjon i Norge og 66 % av fylkets produksjon i antall daa (tall fra 2008). Det dyrkes korn på ca. 290.000 daa. I tillegg har regionen 20 % av fylkets grønnsakproduksjon, 24 % av fylkets ammekuproduksjon, 20 % av avlspurkene og 12 % av verpehønene.

Miljø

I de østligste delene av regionen dominerer gran- og furuskogen. Fra tidligere tider er finnebosettingen og skogsetrer spesielle særtrekk. Lite beitedyr medfører at gjengroing er en utfordring både i inn- og utmark. Lite tilgang på husdyrgjødsel er også en utfordring i forhold til satsingen på økologisk landbruk.

¹ Hedmark fylke, Kvartærgeologi og geomorfologi, Rapport T-543, 1983

8.3 Sør-Østerdal

Foto: Oskar Puchmann

Foto: Tordis Fremgården

Geologi

Regionen tilhører i hovedsak jordbruksregionene for Østlandets skogtrakter og fjellområdene i Sør-Norge. Østerdalen, Osen, Trysil-Engerdal og Ljørdalen følger store nord-sørgående bergstrukturer. Dalformene varierer fra markante traue med bratte dalsider til vid profil med slake ller. Dalene ligger mellom fjellandskap med framtrædende viddekarakter. Både gårder og tettsteder ligger spredt. Regionen domineres av morene med elveavsetninger i dalbunnen. Mange steder har dalbunnens elver lagt igjen store grusavsetninger i form av tørre sandmoer og grusåser dominert av furu med lavrik skogbunn. Barskogen dominerer det meste av regionen, og jordbruket dekker kun en liten del av totalarealet.

Næring

Regionen har de senere årene opplevd en negativ trend hva gjelder utviklingen i jordbruket. Jordbruksareal i aktiv drift er redusert med 5,5 % de siste 10 årene. Antall bruk med grovfôretende husdyr er redusert med over 50 % på samme tid². Sør-Østerdal er en region der grasproduksjon og storfe/småfe er en bærebjelke i jordbruket. Samtidig medfører rovdyr konsekvenser for bruk av utmarksbeite, og reduksjon i antall husdyr gjør at gjengroing av inn- og utmark er en stor utfordring. Regionen har likevel hatt en økning i antall ammeku og antall daa med grønnsaker. 7 % av fylkets potetproduksjon foregår også i Sør-Østerdal.

² Prosjektplan "Utvikling av jordbruket i Sør-Østerdal med fokus på storfe, melkeproduksjon, kvitt kjøtt og tilleggsnæringer" 19. juni 2008, revidert 19.09.2008.

8.4 Nord-Østerdal

Foto: Kristin Ø. Bryhn

Foto: Oskar Puchmann

Foto: Kristin Ø. Bryhn

Geologi

Nord-Østerdal tilhører jordbruksregionen for fjellområdene i Sør-Norge. Her finnes store områder med tykt lag av morenemateriale. Det meste av dyrkingsjorda finnes på breelavsetninger i dalførene. Fyllitt og skifer danner grunnlaget for de rike fjellbeitene vi finner flere steder i regionen³.

Næring

47 % av fylkets melkeproduksjon, 50 % av sauehold og 17 % av ammekuproduksjon foregår i Nord-Østerdal. Det er svært lite kraftforkrevende produksjoner i denne regionen. Regionen er kjent for sin produksjon av mandelpotet. Potetproduksjonen utgjør 4 % av fylkets potetproduksjon.

Miljø

Fjellbygdene i Nord-Østerdal har et gammelt og særpreget kulturlandskap med sterke tradisjoner når det gjelder bygningsutforming og byggeskikk. Nord-Østerdal er også et av de mest aktive seterområdene i landet, med over 200 setre med melkeproduksjon i drift i 2008. Seterdrifta utgjør en viktig del av vår kulturarv, samtidig som at seterområdene er en viktig ressurs som beite og til høsting av fôr. Mange av seterdalene i Nord-Østerdalen slik som Einunndalen i Follidal, Vingelen i Tolga, Magnilldalen i Tynset og Vangrøftdalen og Kjurrudalen i Os har stor landskaps- og opplevelsesverdi. Flere av disse ligger i dag innenfor eller i randsona til større verneområder.

I følge St.prp. nr. 1 (2005-2006): "skal spesielt verdifulle kulturlandskap vere dokumenterte og fått ein særskilt forvaltning innan 2010." I Hedmark er Vangrøftdalen- Kjurrudalen er et landskapsområde som Landbruks- og matdepartementet og Miljøverndepartementet har gitt statusen utvalgt kulturlandskap. Landbruks- og matminister Lars Peder Brekk lovde i juni 09 grunneierne i Vangrøftdalen og Kjurrudalen ca 1 million kroner som et økonomisk bidrag til å satse mer på pleie av kulturlandskapet.

Det er en utfordring å ivareta den tradisjonelle seterdrifta i regionen. Blant annet fører etablering av samdrifter, strukturendringer og salg av melkekvoter til en jevn nedgang i antall setrer. Redusert beitetrykk fører til at verdifulle utmarksbeiter gror igjen. Mange beitelag har de siste årene merket et sterkt frafall av medlemmer. Omfattende vegetasjons-kartlegging viser at det er store verdifulle utmarksbeiter i Nord-Østerdal. Mange av disse områdene blir ikke utnyttet til beite eller har stor ledig beitekapasitet. Det er de sterke setertradisjonene som er utgangspunktet for den økologiske satsinga i Nord-Østerdal.

En utfordring i flere områder er mye husdyr i forhold til tilgjengelig spredeareal. Det er derfor også et stort potensial for å fordele husdyrgjødsel bedre i dette området og å håndtere

³ Hedmark fylke, Kvartærgeologi og geomorfologi, Rapport T-543, UiO 1983

husdyrgjødsel slik at klimagassutslippene reduseres. De siste åren har det vært stor fokus på miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel i denne regionen.

Foto: Vangre mndst. Slott og landskap

VANGRØFTDALEN - KJURRUDALEN

I seterdalene innenfor Dalsbygda finner vi et unikt kulturlandskap. Her er det fortsatt aktiv seterdrift på mange setervoller og dyr på utmarksbeite i hele området. Det er rundt 130 setre i området. På 40 av disse drives det aktiv setring på tradisjonelt vis. Kua tas inn og mjølkes på setra og slippes ut i utmarka for å beite. Noen setre har dyra på et inngjerdet areal på setra om natta. Denne driftsformen opprettholder et åpent kulturlandskap rundt setrene og ivaretar den rike vegetasjonen i området.

Gjennom generasjoner har områdene blitt utnyttet til beite og produksjon av fôr. Fra gammelt av var seterdalene inndelt i slåtter. I tilknytning til disse ligger flere slåttebuer og løer. Graset ble fraktet hjem til gården og brukt til vinterfôr. Noen slåttearealer blir holdt i hevd med jevnlig slått.

Berggrunnen består av kalkrike kambrosilurbergarter som har gitt opphav til et næringsrikt jordsmonn og svært rik vegetasjon. Det er nesten 400 plantearter i området. En rekke arter som er nasjonalt eller regionalt truet forekommer her. Mange av disse finner vi i kulturlandskapet. Av spesielle arter finnes blant annet: dvergsmelle, gulmjelt, fjelltettegras, handmarinøkkel og orkidéartene svartkurle, blodmarihand, lappmarihand, grønnkurle og kvitkurle.

OS KOMMUNE, HEDMARK

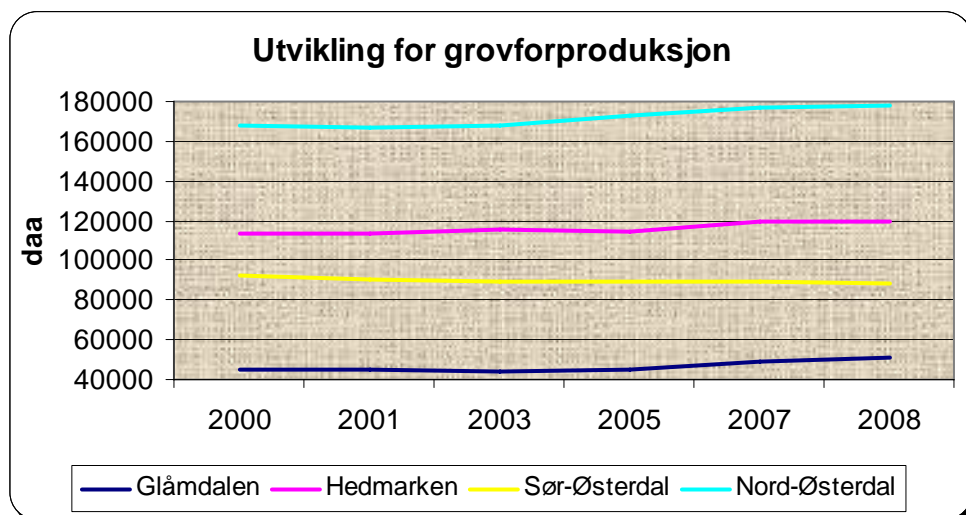
Jordbruksregion	Fjellområdene i Sør-Norge
Områdetype	Seterlandskap i to seterdaler med setrer tilhørende gårder i Dalsbygda og Os
165 000 dekar	

Bygningsmiljøet i seterdalene er sjeldent. Det er mange bygninger knyttet til hver seter og det er et betydelig antall verneverdige bygninger og bygningsmiljøer. Den tradisjonelle byggeskikken er godt ivaretatt.

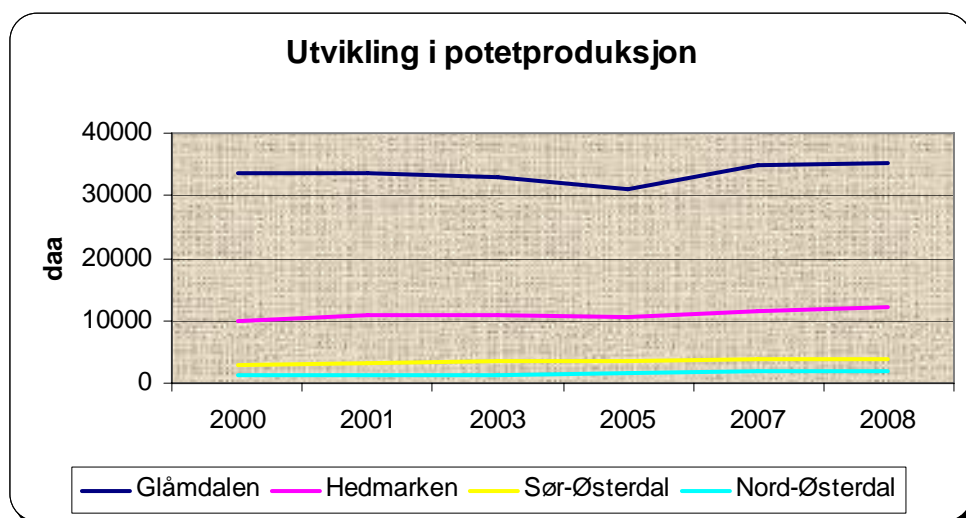
Området har en spesiell kulturhistorie med mange setre pr gard og med vekselbruk av seterdalene. Mange av gardene hadde tidligere fire til seks setre hver, vanligvis ei vårseter og ei høstseter nær bygda og to sommersetre, ei i Vangrøftdalen og ei i Kjurrudalen. Det ene året slo de slåttene i den ene dalen og setret i den andre, neste år motsatt. Mange av gardene har fortsatt to til tre setre med seterhus.

Tekstboksen viser utdrag fra beskrivelse av det utvalgte kulturlandskapet i Vangrøftdalen og Kjurrudalen (Kilde: Landbruks- og matdepartementet, 2009).

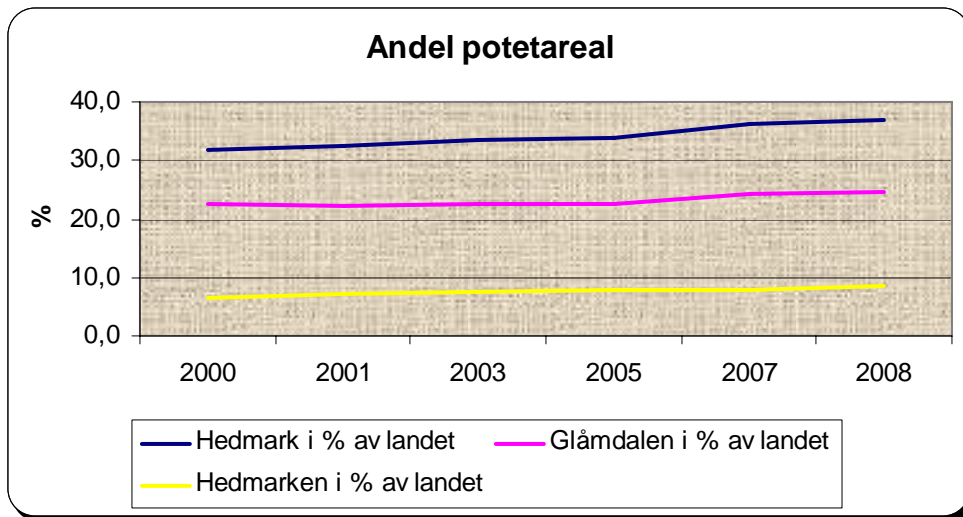
8.5 Utvikling i utvalgte produksjoner i regionene

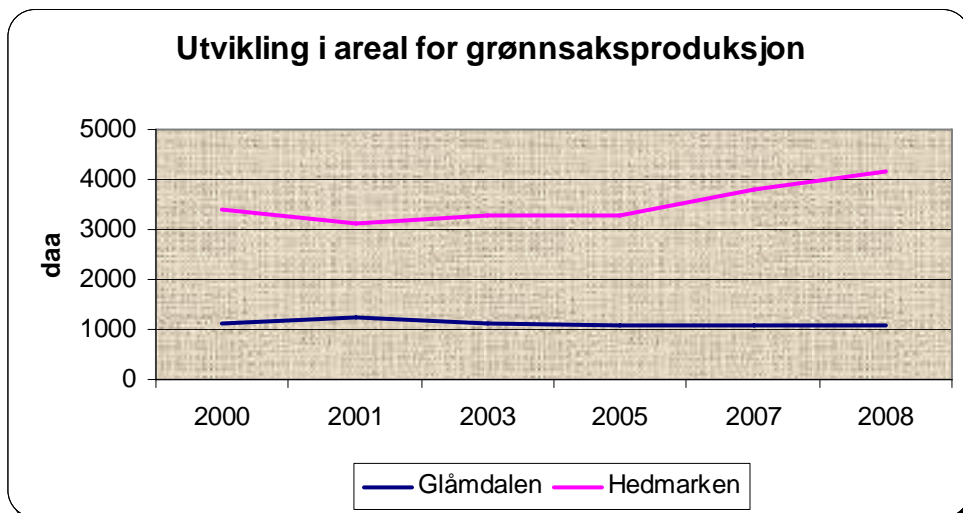
Figur 53 viser utviklingen av grovforproduksjonen i de ulike regionene i Hedmark. Det har vært en økning i alle regioner unntatt Sør Østerdal. I Nord-Østerdal har grovforarealet økt med nesten 11.000 daa, på Hedmarken ca 6.500 daa, og Glåmdalen ca 5.800 daa. Reduksjonen i Sør-Østerdal er på nesten 4.000 daa fra 2000 til 2008. Andelen av grovforproduksjonen i Hedmark har økt fra 6,3 til 6,5 % av landets grovforproduksjon (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

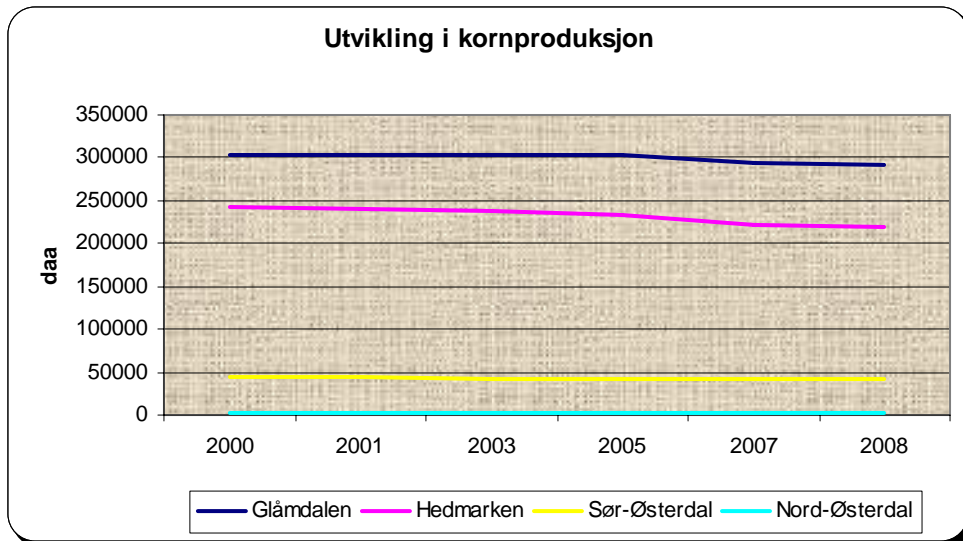
Figur 54 viser at det i perioden 2000 til 2008 har vært en økning av potetproduksjonen i alle fire regioner i Hedmark. Det har vært størst økning på Hedmarken med til sammen 2.044 daa. I Glåmdalen har det i samme periode vært større svingninger. Totalt har arealet i Glåmdalen økt med 1.374 daa (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

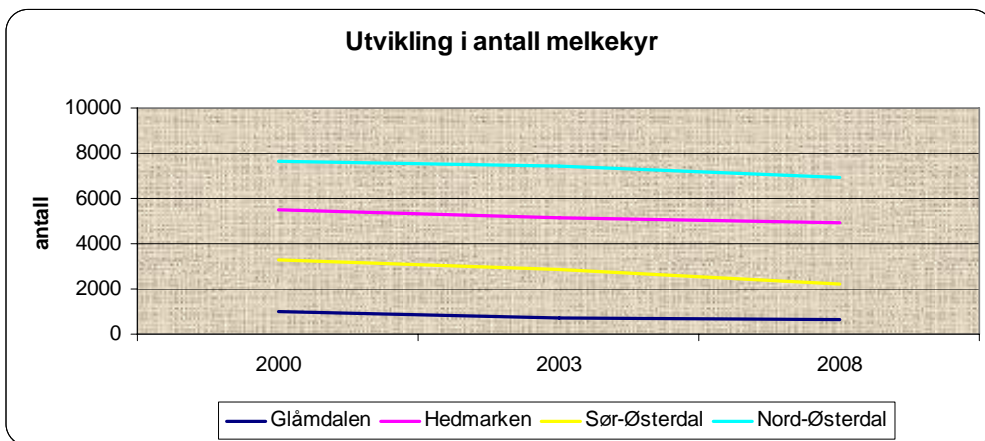
Figur 55 viser at antall daa potet i Hedmark har økt fra 31,7 % til 37,1 % av landets potetareal i perioden 2000- 2008. Glåmdalen hadde i 2008 24,5 % av arealet og Hedmarken 8,4 % av landets totale potetareal i 2008 (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

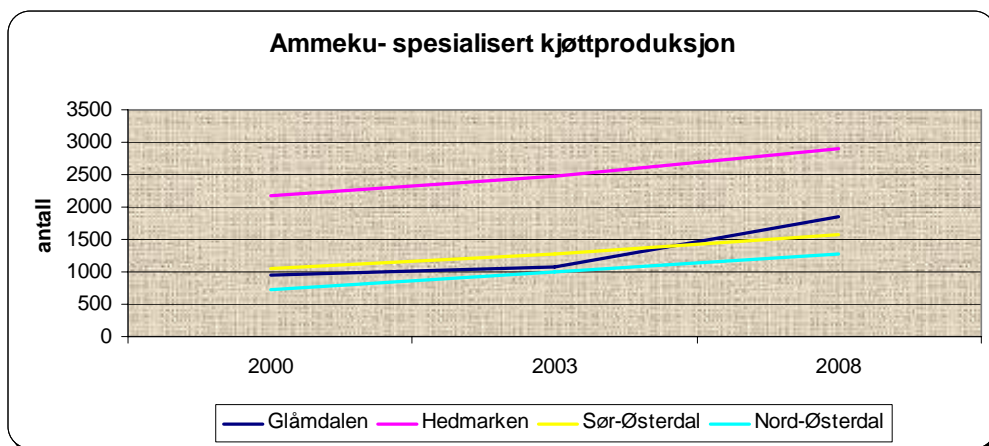
Figur 56 viser at det har vært en jevn grønnsaksproduksjon i Glåmdalen, mens det på Hedmarken har vært en økning med 744 daa. I Sør-Østerdal har det vært en økning fra 31 daa til 95 daa. På landsbasis har det også vært økning i produksjonen og Hedmark sin andel ligger på 8- 8,9 % gjennom hele perioden 2000-2008 (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

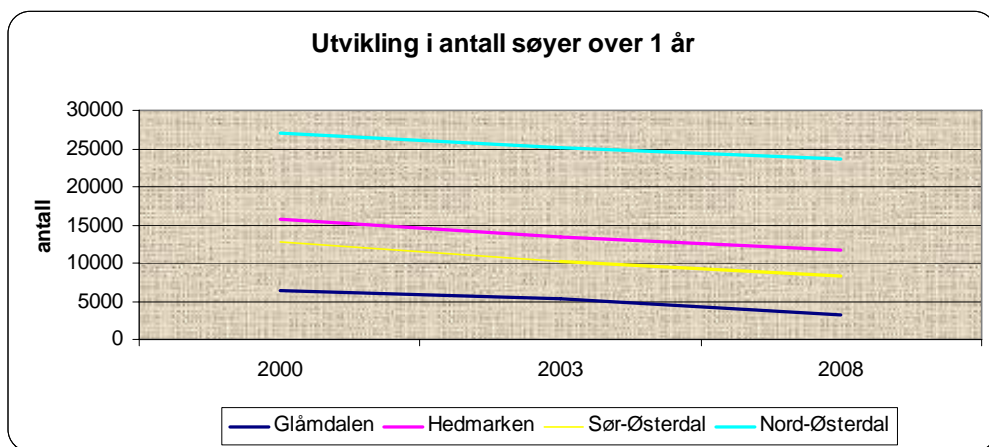
Figur 57 viser utviklingen i kornproduksjonen i de 4 regionene. De to største kornregionene Glåmdalen og Hedmarken viser en nedgang i antall daa med kornproduksjon med hhv.ca 11.000 og 22.000 daa. Sør-Østerdal har en reduksjon på ca 4000 daa og Nord-Østerdal har økt sin kornproduksjon med ca 1700 daa (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

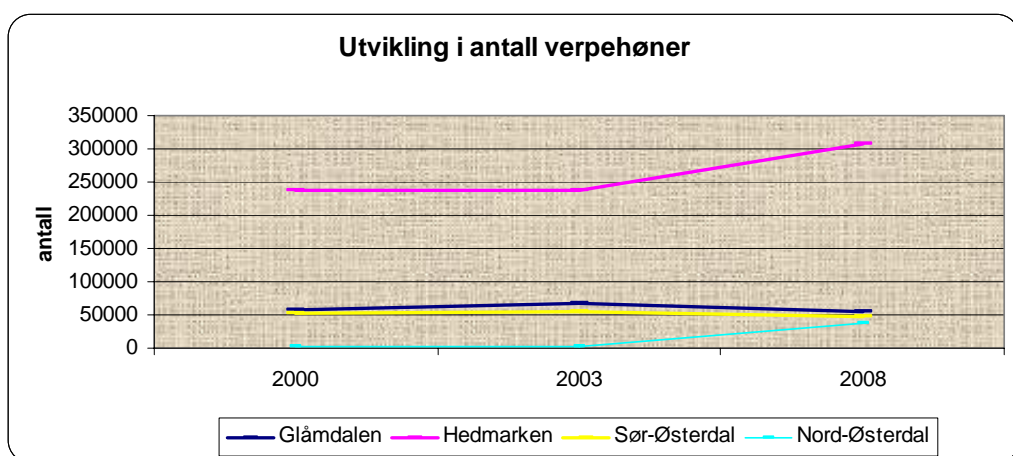
Figur 58 viser at det har vært en nedgang i antall melkekyr i alle regionene i Hedmark. Det har vært størst nedgang i Sør-Østerdal, der antall kuer er redusert med 1/3 (1068 færre kuer) siden år 2000. I Nord-Østerdal er antall kuer redusert med 702, på Hedmarken 562 og i Glåmdalen er det i perioden blitt 358 færre melkekyr (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

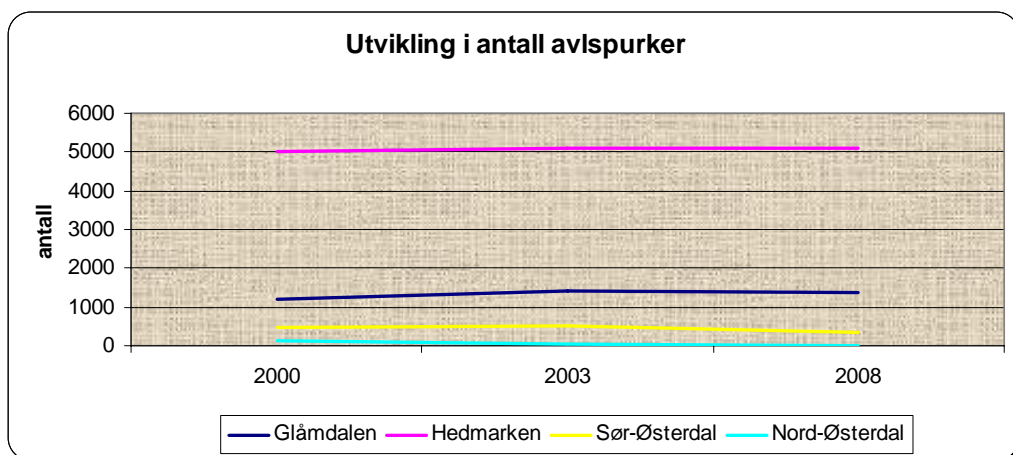
Figur 59 viser at antall ammekyr (spesialisert kjøttproduksjon) er økende i alle fylkets regioner. Størst økning i perioden 2000 til 2008 er det i Glåmdalen med 891 ammekyr og på Hedmarken med 723 ammekyr. Sør-Østerdal har en økning på 510 dyr og Nord-Østerdal har en økning på 545 dyr. (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

Figur 60 viser at antall sauer over 1 år er redusert i alle fire regioner siden år 2000. Størst nedgang er det i Sør-Østerdal (-4382) og på Hedmarken (-4076). I Glåmdalen er det en nedgang på 3228 og i Nord-Østerdal en nedgang på 3402 søyer i samme periode (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

Figur 61 viser utviklingen i antall verpehøner. Antall verpehøner har økt med ca 69 000 på Hedmarken de siste årene. Også Nord-Østerdal har etablert en produksjon, og hadde i 2008 ca 38 000 verpehøner (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

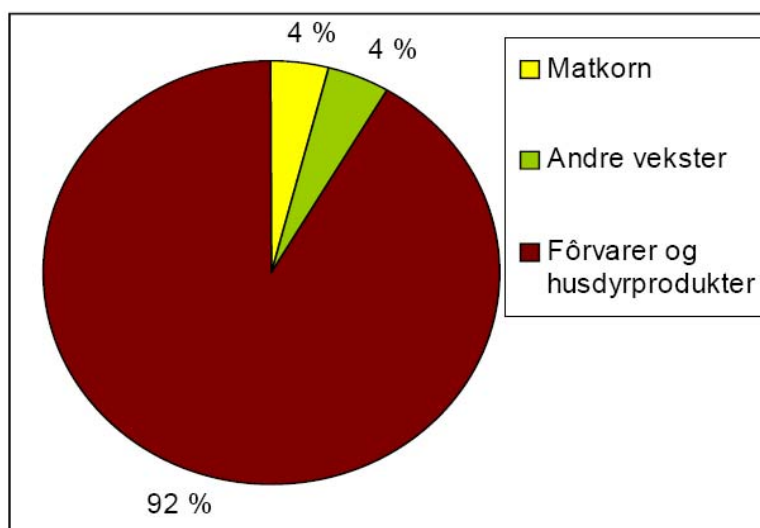
Figur 62 viser utviklingen i antall avlspurker i alle fire regionene i perioden 2000 til 2008. Størst økning har Glåmdalen med 174 avlspurker. I Sør-Østerdal er det en nedgang på 130 avlspurker (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2009).

9 Forurensning

9.1 Klimautfordringene

Forurensning og klima blir et stadig viktigere element som vi må ta hensyn til i næringsutviklingen. Husdyrproduksjonen er den største bidragsyteren til klimautslipp i det norske landbruket.

Klimagassutslipp fordelt på produktgruppe

Figur 63 viser fordelingen av klimagassutslipp fordelt på de ulike produktene i jordbruket. Produksjon av fôrvarer og husdyrprodukter utgjør 92 % av utslippet av klimagasser fra jordbruket (Kilde: Bioforsk, 2008).

Klimautfordringene - landbruket en del av løsningen (St.meld.nr. 39 (2008 - 2009))

Landbruks- og matdepartementet skriver på sine nettsider:

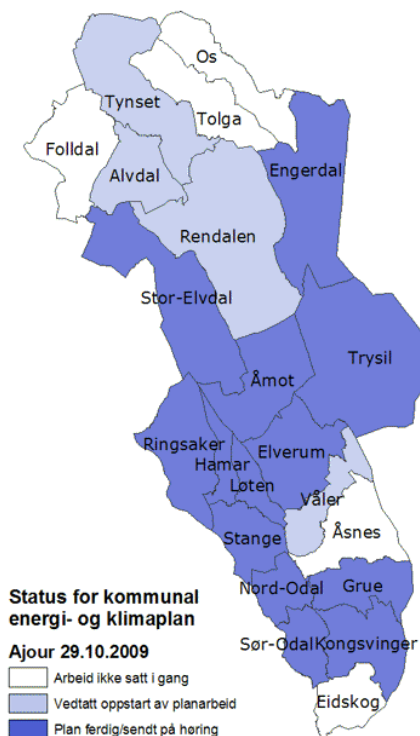
"Landbruket skal redusere egne utslipp. Innen 2020 bør 30 prosent av husdyrgjødsel gå til biogassproduksjon. Forholdene for norsk landbruk vil endre seg. Det vil bli problemer i form av nye sykdommer og skadedyr, men også nye dyrkingsmuligheter.

Landbruket er en del av klimautfordringene og skaper klimagassutslipp gjennom utslipp av lystgass fra gjødsel og metan fra husdyr og husdyrgjødsel. Det er mulig å redusere utslippene gjennom endringer i husdyrholdet, gjødslingspraksis, økt lagring av karbon i jord, bruk av biogass osv.

I Stortingsmeldingen gjennomgås klimatiltak i jordbruket som vil bidra til at Norges klimagassutslipp reduseres med minst 1,1 millioner tonn CO₂-ekvivalenter. Ved å benytte 30 prosent av all husdyrgjødsel i Norge til biogassproduksjon, reduseres utslippene av klimagasser med 0,5 millioner tonn CO₂-ekvivalenter."

Klimaplaner i Hedmark

Det er vedtatt en klimaplan for Hedmark, og de ulike kommunene utarbeider egne klimaplaner. Status for arbeidet vises i figuren under.

Figur 64 viser status for kommunale energi og klimaplaner (Kilde: Fylkesmannen i Hedmark)

9.2 Fosforutslipp

For lite spredeareal er en miljøutfordring i deler av Hedmark. Nedenfor er det satt opp en oversikt over husdyrgjødsel, fosfor mengder og spredeareal på husdyrgårdene i Hedmark i 2007. Vi ser at det i 2007 var over 150 foretak som hadde utfordringer med spredearealet (Kilde Bioforsk)

Husdyrgjødsel

(Basert på søknad om produksjonstilskudd 2007)

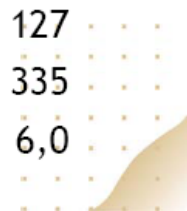

Hedmark

Antall bruk totalt	3819
Antall bruk med husdyr	1975
Tonn P i husdyrgjødsel	986
Jordbruksareal på bruk med husdyr, dekar	571 486
Gjennomsnittlig P per dekar	1,7

Bruk med >4 kg P/dekar (lite spredeareal)

Antall bruk	154
Tonn P i husdyrgjødsel	127
Jordbruksareal, dekar	21 335
Gjennomsnittlig P per dekar	6,0

10 Økonomiske støtteordninger

10.1 Midler som forvaltes av Fylkesmannens landbruksavdeling

Tilskudd/utviklingsmidler som forvaltes av FMLA	kr.(i hele tusen)
Produksjonstilskudd og avløsertilskudd	603 530
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	10 600
Generelle miljøtiltak i jordbruket (RMP)	40 800
Infomidler	395
BU-midler- bedriftsrettet	22 700
BU-midler- utviklingstiltak	3 500
Handlingsplanmidler økologisk landbruk	494
områdetiltak	905
Sjukdomsavløsning	14 050
Landbruksvikar	532
Tilskudd til avløserlag	3 803
Kompensasjoner/erstatninger*	2 765
Tidligpensjon	9 074
Veterinærer (reiser, vakt, stimulering)	8 210
Sum bevilgninger	721 328

Tabell 9 viser oversikt over de viktigste tilskuddene/ utviklingsmidler som Fylkesmannen i Hedmark forvalter på jordbruksområdet. Midler til forebyggende tiltak og erstatning for rovdyr tap beskrives i kap.5.3, og inngår ikke i denne oversikten. (Kilde: Fylkesmannen i Hedmark og Statens Landbruksforvaltning)

* gjelder friske geiter, klimaordninger, tap av bifolk, radioaktivitet og offentlig pålegg planter

Fylkesmannen delegerer myndigheten for de bedriftsrettede bygdeutviklingsmidlene til Innovasjon Norge med årlige oppdragsbrev og flerårige strategier. Disse midlene utgjør ca 3 % av de tilskuddene til jordbruk som Fylkesmannen forvalter.

10.2 Strategi for landbruksrelatert næringsutvikling 2007-2009

I Hedmark har vi gjennom strategien "Ta Hedmark i bruk" hatt følgende hovedmålsetting:

Hedmark skal øke sin andel av den landbruksbaserte verdiskapingen gjennom å utvikle landbruket og landbruksrelatert virksomhet i alle deler av fylket.

Det ble gitt følgende føringer:

I strategiperioden skal fordelingen være 1/3 til tilleggsnæringer og 2/3 til tradisjonelt landbruk. For tilleggsnæringer ble det satt konkrete resultatmål. Videre ble det gitt konkrete føringer for hvor stor % andel de ulike regioner og produksjoner skulle få i løpet av planperioden.

Generelle kriterier for tildeling:

- økologisk
- økt lønnsomhet
- markedsmuligheter og – utsikter
- konkurransefortrinn
- leveranser av fellesgoder
- kostnadsreduksjon i volumproduksjon
- prosjekt som støtter opp om familiebruket

10.3 Tildelinger av BU-midler

I følge Innovasjon Norge er det pr 16.08.2009 gjort følgende fordeling:
Fordeling mellom regioner:

	iflg. plan	Bevilgning august 09
Hedmarken	30 %	31 %
Glåmdal	20 %	20 %
Sør-Østerdal	15 %	10 %
Nord-Østerdal	35 %	39 %

Tabell 10 viser fordeling av BU-midler i de ulike regioner.

Fordeling mellom produksjoner

	Grovfôrbasert husdyrproduksjon		Kraftfôrkrevende produksjoner		Planteproduksjon (korn, poteter, grønnsaker og bær)	
	iflg. plan	Faktisk	iflg. plan	Faktisk	iflg. plan	Faktisk
Hedmarken	39 %	52 %	32 %	40 %	29 %	8 %
Glåmdal	16 %	46 %	13 %	30 %	71 %	24 %
Sør-Østerdal	73 %	73 %	10 %	13 %	17 %	14 %
Nord-Østerdal	96 %	95 %	2 %	0 %	3 %	5 %
Hedmark	53 %	69 %	16 %	20 %	31 %	11 %

Tabell 11 viser fordeling mellom produksjoner og i de ulike regioner

I

BU-midler og landbrukslån i Hedmark, tradisjonelt landbruk 2007								
	Tilskudd			Tilskudd generasjonsskifte			Rente- støtte	Lån
	Grovfôr	Krafftôr	Plante	Grovfôr	Krafftôr	Plante		
Hedmarken	1 750 000	1 450 000	484 000	600 000	400 000	200 000	16 600 000	27 041 000
Glåmdalen	500 000	300 000	750 000	678 000		300 000	9 896 460	8 370 000
Sør-Østerdal	1 361 000	200 000	77 000				6 284 000	8 580 000
Nord-Østerdal	3 605 000		526 000	1 090 000		268 000	14 860 000	12 080 000
Sum Hedmark	7 216 000	1 950 000	1 837 000	2 368 000	400 000	768 000	47 640 460	56 071 000

BU-midler og landbrukslån i Hedmark, tradisjonelt landbruk 2008								
	Tilskudd			Tilskudd generasjonsskifte			Rente- støtte	Lån
	Grovfôr	Krafftôr	Plante	Grovfôr	Krafftôr	Plante		
Hedmarken	2 360 000	1 450 000	400 000	1 250 000	1 300 000		21 210 000	50 120 000
Glåmdalen	1 150 000	1 300 000	450 000	731 000		250 000	13 793 000	30 617 000
Sør-Østerdal	1 735 000	200 000	250 000				7 800 000	15 740 000
Nord-Østerdal	3 029 000		115 000	1 994 000			13 178 000	18 806 000
Sum Hedmark	8 274 000	2 950 000	1 215 000	3 975 000	1 300 000	250 000	55 981 000	115 283 000

BU-midler og landbrukslån i Hedmark, tradisjonelt landbruk 2009								
	Tilskudd			Tilskudd generasjonsskifte			Rente- støtte	Lån
	Grovfôr	Krafftôr	Plante	Grovfôr	Krafftôr	Plante		
Hedmarken	1 550 000	650 000	100 000	250 000	750 000		12 922 000	30 000 000
Glåmdalen	196 000	950 000	645 000	1 200 000	350 000		4 427 000	10 000 000
Sør-Østerdal	300 000	200 000	300 000				3 550 000	14 000 000
Nord-Østerdal	7 726 000						32 000 000	41 000 000
Sum Hedmark	9 772 000	1 800 000	1 045 000	1 450 000	1 100 000		52 899 000	95 000 000

Tabell 12 viser fordeling av BU-midler og landbrukslån i 2007-2009.

BU-midler og landbrukslån i Hedmark, tradisjonelt landbruk								
Fordelt på regioner								
01.01.2007 - 16.08.2009								
	Tilskudd			Tilskudd generasjonsskifte			Rente- støtte	Lån
	Grovfôr	Krafftôr	Plante	Grovfôr	Krafftôr	Plante		
Hedmarken	5 660 000	3 550 000	984 000	2 100 000	2 450 000	200 000	50 732 000	107 161 000
2007	1 750 000	1 450 000	484 000	600 000	400 000	200 000	16 600 000	27 041 000
2008	2 360 000	1 450 000	400 000	1 250 000	1 300 000		21 210 000	50 120 000
2009	1 550 000	650 000	100 000	250 000	750 000		12 922 000	30 000 000
Glåmdalen	1 846 000	2 550 000	1 845 000	2 609 000	350 000	550 000	28 116 460	48 987 000
2007	500 000	300 000	750 000	678 000		300 000	9 896 460	8 370 000
2008	1 150 000	1 300 000	450 000	731 000		250 000	13 793 000	30 617 000
2009	196 000	950 000	645 000	1 200 000	350 000		4 427 000	10 000 000
Sør-Østerdal	3 396 000	600 000	627 000	0	0	0	17 634 000	38 320 000
2007	1 361 000	200 000	77 000				6 284 000	8 580 000
2008	1 735 000	200 000	250 000				7 800 000	15 740 000
2009	300 000	200 000	300 000				3 550 000	14 000 000
Nord-Østerdal	14 360 000	0	641 000	3 084 000	0	268 000	60 038 000	71 886 000
2007	3 605 000		526 000	1 090 000		268 000	14 860 000	12 080 000
2008	3 029 000		115 000	1 994 000			13 178 000	18 806 000
2009	7 726 000						32 000 000	41 000 000

BU-midler og landbrukslån i Hedmark, tradisjonelt landbruk								
01.01.2007 - 16.08.2009								
	Tilskudd			Tilskudd generasjonsskifte			Rente- støtte	Lån
	Grovfôr	Krafftôr	Plante	Grovfôr	Krafftôr	Plante		
2007	7 216 000	1 950 000	1 837 000	2 368 000	400 000	768 000	47 640 460	56 071 000
2008	8 274 000	2 950 000	1 215 000	3 975 000	1 300 000	250 000	55 981 000	115 283 000
Pr. 16.08.2009	9 772 000	1 800 000	1 045 000	1 450 000	1 100 000		52 899 000	95 000 000
Sum Hedmark	25 262 000	6 700 000	4 097 000	7 793 000	2 800 000	1 018 000	156 520 460	266 354 000

Tabell 13 viser fordeling av BU-midler og landbrukslån fordelt på regioner i perioden 2007-2009

FYLKESVISE BU-MIDLER 2007

Utviklingstiltak / nye næringer

	Innv.tot.	%-andel	Antall
Etablererstipend totalt	1 882 986		21
Hedmarken	170 000	9,0 %	3
Sør-Østerdal	677 340	36,0 %	6
Nord-Østerdal	605 695	32,2 %	8
Glåmdalen	314 951	16,7 %	3
Fylket	115 000	6,1 %	1
Bedriftsutvikling / annet	3 874 583		32
Hedmarken	1 233 200	31,8 %	7
Sør-Østerdal	1 096 000	28,3 %	9
Nord-Østerdal	1 001 000	25,8 %	8
Glåmdalen	394 383	10,2 %	6
Fylket	150 000	3,9 %	2
	Etablerer-	Bedr.utv. /	
	stipend	annet	
Bevilget totalt	1 882 986	3 874 583	
Bevilget til kommuner i sone I	1 663 151	2 058 200	
Bevilget til kommuner i sone III	272 000	339 383	
Bevilget til kommuner i sone IV	931 035	1 327 000	
Bevilgning som gjelder hele fylket	115 000	150 000	
Kvinneandel beløp	1 223 291	1 945 200	
Kvinneandel %	65,0 %	50,2 %	
Antall tilsagn	8	12	

Tabell 14 viser fordeling av fylkesvise BU-midler 2007

FYLKESVISE BU-MIDLER 2008

Utviklingstiltak / nye næringer

	Innv.tot.	%-andel	Antall
Etablererstipend totalt	1 541 810		16
Hedmarken	210 000	13,6 %	2
Sør-Østerdal	262 500	17,0 %	2
Nord-Østerdal	816 310	52,9 %	9
Glåmdalen	253 000	16,4 %	3
Fylket	0	0,0 %	0
Bedriftsutvikling / annet	5 628 918		33
Hedmarken	2 650 000	47,1 %	11
Sør-Østerdal	886 000	15,7 %	5
Nord-Østerdal	1 002 750	17,8 %	10
Glåmdalen	769 000	13,7 %	3
Fylket	321 168	5,7 %	4

	Etablerer- stipend	Bedr.utv. / annet
Bevilget totalt	1 541 810	5 628 918
Bevilget til kommuner i sone I	375 000	2 864 000
Bevilget til kommuner i sone III	88 000	650 000
Bevilget til kommuner i sone IV	1 078 810	1 793 750
Bevilgning som gjelder hele fylket	0	321 168
Kvinneandel beløp	793 310	3 753 250
Kvinneandel %	51,5 %	66,7 %
Antall tilsagn	8	22
Ungdomsandel beløp	165 000	195 000
Ungdomsandel %	10,7 %	3,5 %
Antall tilasgn	1	2
Økologisk andel beløp	66 000	707 000
Økologisk andel %	4,3 %	12,6 %
Antall tilsagn	1	2

Tabell 15 viser fordeling av fylkesvise BU-midler 2008

FYLKESVISE BU-MIDLER pr. 10.11.2009

Utviklingstiltak / nye næringer

	Innv.tot.	%-andel	Antall
Etablererstipend totalt	2 367 000		23
Hedmarken	1 014 500	42,9 %	10
Sør-Østerdal	535 000	22,6 %	3
Nord-Østerdal	541 500	22,9 %	7
Glåmdalen	222 000	9,4 %	2
Fylket	54 000	2,3 %	1
Bedriftsutvikling / annet	3 318 421		23
Hedmarken	1 194 500	36,0 %	9
Sør-Østerdal	277 250	8,4 %	2
Nord-Østerdal	757 671	22,8 %	5
Glåmdalen	947 000	28,5 %	4
Fylket	142 000	4,3 %	3
	Etablerer-	Bedr.utv. /	
	stipend	annet	
Bevilget totalt	2 367 000	3 318 421	
Bevilget til kommuner i sone I	1 014 500	1 194 500	
Bevilget til kommuner i sone III	222 000	947 000	
Bevilget til kommuner i sone IV	1 076 500	1 034 921	
Bevilgning som gjelder hele fylket	54 000	142 000	
Kvinneandel beløp	1 761 000	1 527 671	
Kvinneandel %	74,4 %	46,0 %	
Antall tilsagn	15	8	
Ungdomsandel beløp	453 000	63 000	
Ungdomsandel %	44,7 %	5,3 %	
Antall tilsagn	3	1	
Økologisk andel beløp	97 000	38 000	
Økologisk andel %	4,1 %	1,1 %	
Antall tilsagn	1	1	

Tabell 16 viser fordeling av fylkesvise BU-midler 2009

BU-midler til økologisk landbruk i Hedmark

Innvilgninger fra Innovasjon Norge til økologisk landbruk i perioden 2006-2008:

Byggesaker økologisk, antall og beløp			Til. næring økologisk, antall og beløp
Tilskudd	Rentestøtte	Lån	Tilskudd
17 / 5 962 000	13 / 16 597 000	5 / 13 813 000	5 / 1 293 000

Tabell 17 viser antall saker som er innvilge tog innvilgede beløp fra Innovasjon Norge til byggesaker for tradisjonelt landbruk og økologiske tilleggsnæringer.

- Totalt bevilget BU-midler til Innovasjon Norge fra 2006 til 2008 er kr. 64,9 mill
- 14 % av bevilget tilskudd til tradisjonelt landbruk gikk til økologiske gårder
- 6 % av bevilget tilskudd til tilleggsnæringer gikk til økologiske prosjekter